

A történelmi és a bevándorló kisebbségek kulturális,
vallási és nyelvi jogai

**A TÖRTÉNELMI ÉS A BEVÁNDORLÓ KISEBBSÉGEK KULTURÁLIS,
VALLÁSI ÉS NYELVI JOGAI**

Egy oktatói-hallgatói kutatócsoport munkáiból

Szerkesztette

Andrássy György
Baranyi Ákos

Pécs, 2017

Kiadja:

Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

7622 Pécs, 48-as tér 1.

Felelős kiadó: Kecskés László dékán

© Andrassy György és szerzőtársai

ISBN 978-963-429-157-2

A kötetben szereplő valamennyi írás, illetve fordítás az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjainak támogatásával készült.

Nyomdai kivitelezés: Kódex Nyomda Kft.

Felelős vezető: Simon Béla

7627 Pécs, Rigóder u. 29.

A KÖTET SZERZŐI

Andrassy György – egyetemi tanár, PTE Állam- és Jogtudományi Kar

Baranyi Ákos – nappali tagozatos joghallgató, PTE Állam- és Jogtudományi Kar

Mácsai Adriána – PhD hallgató, PTE Állam- és Jogtudományi Kar

Suhajda Máté – nappali tagozatos joghallgató, PTE Állam- és Jogtudományi Kar

Bernhard Ehrenzeller – Benjamin Schindler – Rainer J. Schweizer – Klaus A. Vallender – egyetemi tanárok, a svájci alkotmány Szt. Galler kommentárjának szerzői

Ladislav Orosz – a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának bírása, egyetemi tanár

Esetleírások a nyugat-európai honos társadalom és az utóbbi évtizedekben betelepült kisebbségek együttélésének problematikájából *

1. Bevezetés

A huszadik század második felében a nyugat-európai államok népességének összetétele drámai átalakuláson ment keresztül, a muszlim vallású lakosok mára „kritikus tömeggé” váltak és a honos társadalmakkal bizonyos esetekben összetűzésbe kerültek. A legnagyobb nyugat-európai muszlim közösségben figyelemfelkeltő tendenciák érvényesülnek, melyek azt mutatják, hogy egyre nagyobb méreteket ölt a fundamentalista gondolkodás és a nem iszlám világtól való elzárkózás az újonnan bevándorolt mohamedánok körében.

Egy 2004-ben a PEW Research Center által végzett felmérés szerint a francia muszlimok 46 százaléka tartotta magát elsősorban muszlimnak és másodsorban franciának, a brit muszlimok 81 százaléka vallotta magát elsősorban muszlimnak és másodsorban britnek.¹ Különösen aggasztó, hogy főleg a többedik generációs, már a befogadó államokban született fiatalabb muszlimok vallanak szélsőséges nézeteket: egy 2010-ben végzett felmérés szerint a 30 egyetemen tanuló 600 megkérdezett diák 32 százaléka tartotta jogosnak a vallás nevében való emberölést, 40 százalékuk pedig úgy gondolja, hogy az Egyesült Királyságot az iszlám jog, a saria szerint kellene kormányozni² (szemben a teljes muszlim lakossággal 28 százalékaival).³ A 16 és 24 év közöttiek 36 százaléka gondolja úgy, hogy egy muszlim embert halállal kell büntetni akkor, ha másik vallásra tér át, szemben az 55 év felettiek 19 százalékával. Ezen kívül 37 százalékuk szeretné (leendő) gyermeküket muszlim iskolába küldeni, szemben az 55 év felettiek 19 százalékával. Továbbá ugyanezen korcsoport 74 százaléka szeretné, ha a nők fátylat

* A tanulmány az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjainak támogatásával készült.

¹ Pew Global: 2006. vö. Goodhart: 2016.

² Daily Mail: 2010.

³ BBC News: 2007.

viselnének, az 55 év felettiek között ez az arány pedig 28 százalék. A teljes mohamedán népesség 7 százaléka csodálja azokat a szervezeteiket, például az Al Kaidát, amelyek a „Nyugat ellen küzdenek,” a 16 és 24 év közöttiek körében ez az arány 13 százalék.⁴

Az *Anti Defamation League* közvélemény-kutatása szerint⁵ a nyugat-európai muszlimok 55 százaléka fogadja el az antiszemita sztereotípiákat, sokkal nagyobb arányban, mint a népesség összessége. A belgiumi muszlimok a legintoleránsabbak a zsidókkal szemben: közöttük ez az arány 68 százalék, a teljes lakosság 21 százalékával szemben. Németországban ugyanez az arány 56 százalék, szemben az egész ország 16 százalékával, Spanyolországban 62, Olaszországban 56 százalék, az Egyesült Királyságban pedig 54 százalék. A németországi törökök integrációs mutatói is kérdéseket vetnek föl.

A Münsteri egyetem felmérése⁶ az alábbi eredményeket mutatja. A válaszadók 47 százaléka értett egyet azon kijelentéssel, hogy „a vallásom előírása fontosabb az ország törvényeinél, amelyben élek”. Ezt az nézetet az első generációs törökök (akik felnőttként érkeztek az országba) 57 százaléka osztja, míg ez az arány a második és harmadik generációs törökök között csak 36 százalék. A válaszadók 32 százaléka értett egyet azzal a mondattal, miszerint „A muszlimoknak törekedniük kell arra, hogy visszatérjenek ahhoz a társadalmi berendezkedéshez, amely Mohamed korát jellemezte”. Ezzel egyetért az első generációba tartozók 36 százaléka, valamint a másod- és harmadgenerációs törökök 27 százaléka. A felmérés résztvevőinek 50 százaléka értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy „egyetlen igaz vallás van”, ez az álláspontja az első generáció 54 százalékanak, a második és harmadik generáció 46 százalékanak. Az első generációsok 25 százaléka gondolja azt, hogy az a fenyegetés, amit a Nyugat jelent az iszlámra, igazolja az ellene alkalmazandó erőszakot, míg a másod- és harmadik generációba tartozók 15 százaléka vélekedett hasonlóképp.

A németországi törökök asszimilációs mutatói észrevehetően jobbak a francia és brit adatoknál, valószínűleg ebben szerepet játszik az, hogy az utóbbi országok bevándorlói többnyire nem az egyetlen szekuláris muszlim országból, Törökországból, hanem az arab világból érkeznek.

⁴ BBC News: 2007. vö. Basham: 2006.

⁵ Eliezer: 2015.

⁶ Dieler et. al.

A békés együttélés megvalósítására különböző elméletek születtek. A kultúrák egymás mellett élésének hagyományosan kialakult két modellje közül, nevezetesen az asszimiláció és „olvasztótégely” (melting pot) felfogás közül az utóbbi a nyugat-európai államokban nem alkalmazható. Az „olvasztótégely”-elgondolás szerint a különféle kultúrák ötvöződéséből egy viszonylag új kultúra születik. Nyilvánvaló, hogy a kétirányú kölcsönhatások nem olyan erősek, mint a hagyományosan bevándorló országokban, mivel itt a domináns kultúra erősebb. Az asszimiláció (beolvadás) megkívánja a (bevándorló) kisebbségektől az alkalmazkodást, hogy korábbi szokásaikat maguk mögött hagyva integrálódjanak a domináns kultúrába. Maga az „asszimiláció” szó negatív konnotációt kapott, erőszakos, intoleráns homogenizációt értenek alatta.⁷ Ennek okán a nyugat-európai konzervatív liberális, illetőleg mérsékelt baloldali politikusok sem igen tűzik zászlójukra ezt a jelszót, ugyanakkor politikusok bizonyos megnyilatkozásaikban a pluralizmus hangsúlyozása mellett hangot adnak azon nézetüknek, amely szerint a bevándorlóknak fokozottabban kell adaptálódniuk a fősodratú kultúrához. Példának okáért Angela Merkel német kancellár megnyilatkozása szerint a multikulturalizmus Németországban (a „multikulti”) nem működik és a bevándorlóknak meg kell tanulniuk németül.⁸ Nicolas Sarkozy volt francia köztársasági elnök abbéli meggyőződését fejezte ki, hogy a bevándorlóknak asszimilálódniuk kell a francia nyelvhez és életvitelhez.⁹ A multikulturalizmus egyik ideáltípusát *laissez faire, laissez passer* attitűd jellemzi, és nem tesz különbséget értékalapon az egyes kultúrák között, mindegyik számára garantálja a kultúra élvezetéhez szükséges jogokat. Michael Walzer javaslata tipikusnak mondható, és közel áll a francia szemlélethez. Ő az állam és egyház szétválasztásának kiterjesztését javasolja az egyéb etnikulturális különbségek kezelésére is. Ennek keretében az ezekhez köthető meggyőződés kinyilvánítása a magánszférára korlátozódik, megkötések nélkül.¹⁰

A vonatkozó szakirodalomban egyik legtöbbet idézett Charles Taylor kanadai filozófus a súrlódások okait a többségi társadalomban keresi. A multikulturalizmus egyik válfaját képező pluralista elmélete

⁷ Brubaker: 2011. 533.

⁸ BBC News: 2010.

⁹ Chrisafis – Farrer: 2016.

¹⁰ Michael Walzer: 2006.

szerint a többségi társadalomnak el kell ismernie, mégpedig megfelelő módon kell elismernie a kisebbségeket. „Taylor központi tézise, hogy „identitásunkat az elismerés, vagy annak hiánya, gyakran a rossz értelemben vett elismerés formálja. Így egy ember vagy egy csoport valódi kárt, valódi torzulást szenvedhet, ha a többi ember vagy az őket körülvevő társadalom korlátozó, lealacsonyító, megvető képet tükröz vissza róluk. Az el nem ismerés, vagy a rossz értelemben vett elismerés okozhat sérelmet, lehet az elnyomás egyik formája, hamis, eltorzított, túlságosan is leegyszerűsített létmódokba zárhatja az embert.”¹¹ E hamis, leegyszerűsített, eltorzult - megelőlegezve: nem autentikus - létmód elkerülésének érdekében Taylor a procedurális demokrácián való túllépés, a különbözőség politikájának (*the politics of difference*) alkalmazása mellett érvel, vagyis amellett, hogy az állam a kulturális kisebbségek fennmaradását intézkedéseivel aktív módon segítse elő, még akkor is, ha ezzel polgárai szabadságát és egyenlőségét bizonyos mértékig sérti.”¹¹ Ez nézet tehát kulturális relativista, és mint ilyen nem nyújt megoldást a más társadalmi csoportok értékeiben nem osztozó kisebbségek kezelésére, hiszen ahhoz konszenzus szükséges az alapvető politikai hitvallásokat illetően.

Összességében tehát elmondható, hogy a nyugati világban a vita a körül zajlik, hogy a közéletből száműzzék-e a vallási és etnikai kisebbségek jogait, illetve, hogy érdemelnek-e a kisebbségek többjogokat kulturális sajátosságaik megőrzéséhez. Azonban megfigyelhető egy tendencia, amely a politika színterén ütötte fel a fejét az elmúlt évtizedekben és amely túllép a multikulturalizmus ideológiáján, de a jogirodalomban nem vált elfogadottá. Ez a törekvés a felmerülő feszültségek kezeléséhez a többségi társadalomnak a kisebbségekhez történő igazodását tartja kívánatosnak. E szemléletmód kapcsán azt érdemes megfigyelnünk, hogy ha a többségi társadalmak elfogadják az e nézetrendszer diktálta alkalmazkodási kötelezettséget, azzal megfosztják magukat a saját kultúrájuk élvezetéhez való jogtól.¹² Emiatt tartjuk fontosnak, hogy ismertessük az ebbe a tárgykörbe tartozó eseteket. Felmerül a kérdés, hogy csakugyan az-e a kultúrák békés egy-

¹¹ Reich: 2008.

¹² Például Alexander Van der Bellen osztrák köztársasági elnök azon kijelentése, mely szerint minden nőt meg kell kérni, hogy szolidaritásból viseljen fejkendőt, hűvös fogadtatásra talált honfitársai körében. l. Híradó: 2017.

más mellett élésének legjobb módja, ha az autochton népek identitáshoz való joga szenved csorbát.

Munkánk első részében bemutatjuk a vallási jelképek közintézményekben és közterületen való viselésével kapcsolatos elméleti igényű álláspontokat a hozzá kapcsolódó esetjogon keresztül. Ezen ügyek közül több is eljutott az Emberi Jogok Európai Bíróságára, elvi jelentőségük miatt nagy port kavartak és számtalan kérdést vetnek föl. Ezt követően a vallási jelképek munkahelyi viselését vesszük górcső alá, befejezésül pedig a diszkrepancia tárgykörébe tartozó egyéb történeteket.

Az utolsó csoportban bemutatott történetek okai eltérőek. Bizonyos esetekben a többségi társadalom egyes tagjai a politikai korrektség jegyében akarták saját hagyományos kultúrájuk élvezetétől megfosztani a honos társadalmat, a bevándorló kisebbségek érületének vélt vagy valós sérülésétől tartván, ami az autochton kultúrájú lakosság felháborodását eredményezte. Más ügyeknél a vita tárgyát olyan hatósági intézkedések jelentették, amelyeknél az eljáró személyek azért alkalmaztak kettős mércét egyes allotochton csoportok javára, mert félték a véleményformáló értelmiségi diskurzusban stigmatizáló jellegűvé fejlődött iszlamofóbia, xenofóbia vádjától. Az esetek közül megint mások a meggyőződési szabadság negatív oldalával kapcsolatosak, azaz amikor a többségi társadalom egyes tagjai abbéli kívánságukat fejezték ki, hogy nem akarnak hazájukban eltérő kultúrákkal szembesülni.

2. Vallási jelképek

Egyértelműen megállapítható, hogy a legnagyobb polémia a mohamedán vallású nők tradicionális viselete okozza, s a bírósági útra terelt esetek nagy többsége is ezek közül kerül ki. Ezzel a problémával az Európai Unió Bírósága a diszkriminációellenes jog részeként foglalkozott, a különböző országok bíróságai és az Emberi Jogok Európai Bírósága viszont a kérdést rendre a vallásszabadság körében tárgyalja és ezen ruhadarabok használata valóban többnyire a vallási identitás, meggyőződés kifejezésének célzatával történik.¹³ Fennáll a lehetsége

¹³ Emellett másfajta motivációk is elképzelhetők: a „nyugatias” életvitel elutasítása, a többségi társadalommal szembeni önkifejezés politikai alapon, ugyanakkor erről nem állnak adatok rendelkezésre.

annak, hogy ezt egy etnikai, illetőleg más alapon meghatározott kisebbség önrendelkezési, önmeghatározási jogkérdéseként értelmezzük, mivel maga a Korán tesz ugyan kijelentést a nők csador/nikáb/burka/hidszáb/ viselési kötelezettségére vonatkozóan,¹⁴ de azt, hogy a testük mely részeit takarják lepellet és pontosan milyen mértékben, nem határozza meg az iszlám forrásának számító szunna és a hadisz sem és e kötelezettség szankcióját sem említik.

Az iszlám vallás az előírások mellett igen nagymértékben táplálkozik gyakorló népeinek a vallástól függetlenül kialakult és a vallásba beépült kulturális hagyományaiból,¹⁵ szokásaiból és a vallás különböző nemzetiségű teoretikusainak interpretációiból.¹⁶ Ily módon megfontolásra érdemes az a vélekedés, mely szerint a vallásszabadság korlátozásának témakörében az autentikus iszlám, illetőleg a többi vallás hiteles tételei gyakorlásának akadályozása vethető fel. Ha a fejkendő viselésének szabadságát a kisebbségi kulturális identitás megőrzésének részeként fogjuk fel, akkor a tradicionális muszlim öltözetekhez való jog nem egyéni, hanem kollektív jellegű, tehát e feltétel fennforgása esetén lehetőség van arra, hogy eme jog csak nem mindenki, hanem csupán bizonyos közösségek tagjai számára álljon rendelkezésre. Föl kell tennünk tehát a kérdést, hogy *alapvető emberi joggal* állunk-e szemben, vagy elvárható-e valamely szempontok alapján bizonyos mértékű alkalmazkodás a muszlim hitű bevándorló kisebbségekkel szemben.

Látnunk kell, hogy e kérdésnél a természetjog és a jogi pozitívizmus örök és kibékíthetetlen antagonizmusával állunk szemben. Vajon „Az emberi méltóság, racionalitás és szabadság szabályai nem lehetnek kultúrafüggő kontingenciák, nemzeti sajátosságok szerint alakítható relativitások, hanem abszolút és normatív igazságok, „preexisztens”, minden pozitív törvényt megelőző, örök érvényű értékek.” – ahogyan Ludassy Mária fogalmaz?¹⁷ Az antagonizmus felol-

¹⁴ Le Parisienne: 2016.

¹⁵ Például 2006-ban nagy közfelháborodást váltott ki a muszlimok körében, hogy két dán karikaturista ábrázolta Mohamedet, pedig az iszlám forrásai nem tesznek említést Mohamed próféta képi ábrázolásának tilalmáról sem.

¹⁶ Erről lásd bővebben: Rostoványi 2015.

¹⁷ Ludassy 2002: 121.

dását bizonyos emberi jogok közéleti implikációinak területhez kötöttsége jelenti.¹⁸

Az arcot szabadon hagyó fejkendő (talán néhány marginális esetet kivéve) nem akadályozza viselőjét abban, hogy a mindennapi életben ugyanúgy vegyen részt, mint azok, akik nem teszik ugyanezt. A közterületen viselt, az arcot teljesen elfedő, csak a szemeket szabadon hagyó nikábot és a teljes testet takaró, a szemet is egy viszonylag sűrűbb szövésű fátlyallal elrejtő burkát az integráció szempontjából két lehetséges módon közelíthetjük meg.

Az egyik gyakran hangoztatott vélemény szerint ezek viselése az integráció gátját képezi, mert viselőik elzárkóznak vele, s párhuzamos társadalmuk keretein belül maradvá kevésbé tudnak interakcióba lépni a többséggel, illetőleg az esetek egy bizonyos hányadában szerepet játszik a családon belüli erőszak, a saját kulturális közegnek való megfelelési kényszer, ily módon a kvázi-kényszerítés. Ez a megközelítés nyilvánvalóan nem alkalmazható azokra a nőkre, akik saját akaratukból és meggyőződésükből, önként hordják ezen jelképek valamelyikét, amint az Emberi Jogok Európai Bírósága is leszögezte.¹⁹ Ez utóbbi viszont nyitva hagyja a lehetőségét egy emberi jogias szemlélettel szöges ellentétben álló nézet kinyilvánításának. Lehetséges az is, az illető ezzel nem kizárólag vallása szerinti erkölcsös mivoltát, hanem az iszlám azon változatával való azonosulását óhajtja kifejezni, amelyet iszlamizmusnak²⁰ lehet nevezni. Ezen fundamentalista felfogás lényege, hogy iszlámnak a totalitás igényével kell fellépnie az élet minden területén, az emberek összes cselekedetének vezérlőelvéként kell szolgálnia, így tehát nem csak az erkölcsi életet határozza meg, hanem az államok politikai rendszerét, s emellett a nők férfiaknak való alárendelt társadalmi szerepét is. Ez a megközelítés ellenkezik az európai történelemben a felvilágosodás során kiérlelt alkotmányos értékekkel. Egy szélsőséges és gyakran nemzetbiztonsági kockázato-

¹⁸ Erről lásd bővebben Andrassy 2013: 154-160. és Andrassy György: A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának kisebbségi cikke, kézirat, Pécs

¹⁹ CASE OF S.A.S. v. FRANCE (Application no.43835/11) JUDGMENT 119.bekezdés

²⁰ Rostoványi: 2015.

kat is rejtő politikai ideológia nem tartozhat sem a vallás gyakorlásának, sem a vélemény kinyilvánításának szabadsága alá.²¹

3. Vallási jelképek viselése közterületen, különös tekintettel az oktatási intézményekre

3.1. Burka- és fejkendőtilalom az egyes országokban

- Dániában előírják, hogy az arc látható legyen például reptereken ellenőrzéseknél, illetve tiltják az olyan vallási szimbólumok, mint a hidzsáb (fejkendő) vagy akár a kereszt látható viselését bíróságokon.²²
- Németországban tartományi hatáskörbe utalták a vallási jelképekre vonatkozó szabályozást, 16-ból 8-ban van szigorú korlátozás.²³ Egyes tartományokban a tanárnők nem hordhatnak hidzsábot, Berlinben pedig minden közintézményben be vannak tiltva a vallási szimbólumok. De a burkát vagy csadort viselő nők nem vezethetnek motort sem, biztonsági okokból. Németországban az alkotmánybíróság azt állapította meg, hogy egy általános fejkendőtilalom alkotmányellenes, de elismerték az iskolákban való korlátozás lehetőségét.²⁴
- Koszovóban az iskolákban tilos a kendő viselése.²⁵
- Hollandiában az iskolák és a munkáltatók maguk dönthetik el, hogy milyen viseletet írnak elő, bár egy 2003-as bírósági per eredményeként született döntés értelmében az iskolán belüli kommunikációhoz nélkülözhetetlen a szemkontaktus, ami felülírja a vallási szabadságjogokat.²⁶
- Hasonló *ad hoc* szabályozás van érvényben az Egyesült Királyságban is, mondván, hogy a vallásszabadságot adott esetben meg lehet sérteni.²⁷

²¹ A brit Munkáspárt miniszterelnök-jelöltje, Jeremy Corbyn szerint nem kellene az Iszlám Állam szimpatizánsait eme véleményük kifejezésre juttatása miatt büntetni. 1. The Telegraph: 2017.

²² Baumann: 2017.

²³ Szabó 2016: 168.

²⁴ Mahlmann: 2015.

²⁵ Baumann 2017.

²⁶ Baumann 2017.

²⁷ Baumann 2017.

- 2004-ben Franciaországban elfogadtak egy törvényt, amely minden vallási jelkép használatát megtiltja a közintézményekben. 2010-ben Belgiumban és Franciaországban elfogadtak egy az arcot takaró viselet nyilvános helyen történő használatának tiltását kimondó törvényt.²⁸ Franciaországban 150, Belgiumban 137.5 euró büntetésre, illetőleg 1-7 napig terjedő elzárásra számíthatnak a törvényszegők. Franciaországban a jog a nők burka viselésére kényszerítő személyt 20 ezer eurós pénzbírsággal és egy évig terjedő szabadságvesztéssel szankcionálja.²⁹ Igaz azonban, hogy a francia rendőrök nem kiemelt helyen szereznek érvényt e törvénynek.³⁰
- Hollandiában, Dániában és az Egyesült Királyságban a közszférában dolgozók hordhatnak fejkendőt. Hollandiában a kormány 2012-ben és 2015-ben is benyújtott egy a burkaviselést közintézményekben is tiltó törvényjavaslatot, Roland Plasterk holland belügyminiszter szerint "az iskolákban szükség van arra, hogy egymás szemébe nézhessenek az emberek". Ezt az Államtanács és a parlament is elutasította, mint a vallásszabadság megsértését.³¹
- Bulgária (amely mintegy 10 százaléknyi török kisebbséggel bír) Pazardzsisz nevű városában, 2016 nyarán betiltották a burkahordást a közterületen³², majd szeptemberben az egész országban, a korlátozás alól az orvosi, munkahelyi, sport és kulturális események kivételt jelentenek.³³
- Norvégiában a kormány benyújtott egy javaslatot, amely burkatilalmat irányoz elő az iskolákban, a tanárok és diákok, valamint a diákok egymás közötti kommunikációját elősegítendő. Az oktatási és kutatási miniszter szerint „Norvégia egy nyitott társadalom, itt mindenkinek látható kell hogy legyen az arca”. A javaslattal az ellenzéki erők is egyetértenek.³⁴

²⁸ LOI n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public

²⁹ Loi du 1er juin 2011 visant à interdire le port de tout vêtement cachant totalement ou de manière principale le visage (n° 2011000424)

³⁰ Origo: 2011.

³¹ HVG: 2015.

³² Origo: 2016.

³³ HVG: 2016.

³⁴ HVG: 2017.

- Spanyolországban 183-169 arányban leszavazott a törvényhozó testület egy a franciához hasonlatos burkatilalmat. A javaslatot a jobbközép ellenzéki párt nyújtotta be.³⁵
- Egyedül Svédországban áll ki minden párt határozottan a burkatörvény ellen.³⁶

A kérdés a nyugati világban folyamatosan viták keretében áll, nem csak a jogirodalomban, hanem olykor a törvényhozó szervezet berkein belül is. 2011-ben Olaszországban a parlament alkotmányügyi bizottsága elfogadott egy hasonló tervezetet a teljes arcot eltakaró ruházatról, a burkáról, valamint a nikábról is. Ez módosított volna egy a közrend védelméről és a személyek azonosításáról szóló törvényt. Sajtóértesülések szerint ezek megsértői 100-300 euró pénzbüntetést kaptak volna, annak pedig, aki ezen bűncselekmény elkövetésére kényszerít, 3000 eurónak megfelelő pénzbüntetést kellett volna fizetnie és 12 hónapot börtönben töltenie. Az új szabályozás hívei ettől a muszlim nőknek az olasz társadalomba való nagyobb integrációját remélték, ellenzői szerint pedig ez elszigetelné a hívő muszlim nőket a közösségtől, mert otthonmaradásra készítetné őket. 2012-ben a Nemzeti Tanács, a svájci parlament alsóháza 93-87-arányban leszavazta a fent említettekkel tulajdonképpen teljes mértékben megegyező törvényjavaslatot. A törvényjavaslattal egyetértők a nemek egyenjogúságának kiteljesedéséért szorgalmazták elfogadását, az ellenzői szerint viszont a burka viselőinek alacsony száma miatt ez nem jelentett problémát az országban.

3.2. A tilalmak okai

A tilalmak majdnem mind egészségügyi, biztonsági, közbiztonsági jellegűek. A franciaországi burkatörvény bevezetését is közbiztonsági, közrendvédelmi okokkal indokolták. Bár első ránézésre lehet ez az asszimilációs törekvés palástolása, gyakorlatilag ugyanez készítette hasonló lépésre magát az Iszlám Államot is.³⁷ Ugyanígy a praktikum jutott érvényre az elvi következetesség felett akkor is, amikor 2003-ban egy bírósági döntésben kimondták, hogy bár a holland

³⁵ Público: 2010.

³⁶ Baumann: 2017.

³⁷ Hír.ma: 2016.

burkatörvény szerint az iskolák és a munkáltatók döntenek el, hogy mit írnak elő ezzel kapcsolatban, az iskolai életben szükség van a szemkontaktusra.

Érdekes álláspontot képvisel a német tanárok szakszervezete. Szerintük a konzervatív muszlim családból érkező diáklányokat nem szabad kizárni az iskolákból, illetve megtagadni felvételüket eme kulturális örökségük miatt (mint ahogyan arra számos példa volt a nyugat-európai országokban), hanem éppen ellenkezőleg: ezekben az intézményekben van egyedül lehetőségük más világnézetű emberekkel kapcsolatba kerülni, és itt tehetnek szert olyan mértékű szekuláris világnézetre, hogy szembeszállhatnak a tradíciókkal. Leszögezik továbbá azt is, hogy a tanároknak viszont nem szabad hasonlóan öltözködniük, mivel ők az állam részéről példát mutatnak.³⁸

Hasonlóképpen vélekedik az ügyvédje annak a 16 Liège környéki középiskola muszlim diákjának, akik bírósághoz fordultak amiatt, hogy 2016 szeptemberétől tilos az iskolájukban a fejkendő viselése. Az ügyvéd véleménye szerint a tilalom csak az előítéletek és a feszültség megerősödéséhez vezet, mert elősegíti az iszlám és a terrorizmus összemosását. A diáklányok szerint pedig a fejkendőjük nem üzenet, hanem az identitásuk organikus része.³⁹ Egy spanyolországi diáklányt elbocsátottak az iskolából 2011-ben, amiért nem tartotta be a fejkendő-viselési tilalmat. A lány ügyvédje felhívta a figyelmet a spanyol belügyminiszter szabályozási javaslatára, miszerint: mindazon fejkendők megengedettek, amelyek nem gátolják a viselő személy azonosítását”. Az ügyvéd szerint egyébként a szóban forgó lány volt az egyetlen diák az iskolában, aki fejkendőt hordott. Az iskola házirendje némiképp „prózaibb” okból tiltotta a kendő használatát: a fülbe helyezett kommunikációs készüléket felhasználó csalásokat szeretnék volna ezzel kivédeni.⁴⁰

3.3. Burkini

Szólnunk kell ehelyütt továbbá a burkini viselését tiltó jogszabályokról. Ezeket több város, köztük Cannes, Villeneuve-Loubet, Sisco, Fréjus, Le Touquet, Nizza stb. tiltotta be, mint a szekularizmussal el-

³⁸ The Local: 2016.

³⁹ Magyar Nemzet Online: 2016.

⁴⁰ Kern: 2011.

lentétes vallásos kötődés látványos megnyilvánulását, míg mások közülük higiéniai okokra hivatkoztak, a burkinit azonban konkrétan nem nevezték meg. A Nizzai Közigazgatási Bíróság (Tribunal Administratif de Nice) fenntartotta a tilalmat,⁴¹ míg az Államtanács (Conseil d'État) alkotmányellenesnek ítélte azt.⁴² Az Államtanács szerint a rendelet, amely szerint a burkinit viselők a terroristáknak nyújtott erkölcsi támogatásukat fejezik ki és a helyi közrend fenntartására irányul, nem ment át az alkalmasság-szükségesség-arányosság tesztjén, és csak a jogkérdést vizsgálva, megállapítván a vallásszabadság és a személyes szabadság csorbulását, hatályon kívül helyezte azt. Az Államtanács nem foglalkozott a tilalomnak a társadalomra gyakorolt hatásaival.

A burkini betiltását célzó helyi önkormányzati rendeleteket egyértelműen a félelem és a megtorlás iránti vágy hívta életre, mivel azokat nem sokkal a 85 halálos áldozatot követelő nizzai terrortámadás után hozták meg. Franciaország volt szocialista miniszterelnöke, Manuel Valls üdvözölte a döntéseket, a burkinit pedig egy a nők rabigába döntésére irányuló politikai projekt részének nevezte.⁴³ David Lisnard, Cannes polgármestere szerint „a burkini egy egyenruha, amely az iszlám extrémizmus szimbóluma” és terrorista mozgalmakkal függ össze.⁴⁴ Nicolas Sarkozy volt köztársasági elnök úgy látja, hogy a burkini provokáció és a radikális iszlám támogatása, valamint a burkinit viselők is ugyanolyan francia állampolgárok, mint mások, de asszimilálódniuk kell a francia nyelvhez, életstílushoz.⁴⁵

A burkini egy olyan, az arc kivételével a teljes testet eltakaró kétrészes női fürdőruha, amelyet Aheda Zanetti libanoni-ausztrál divattervező talált fel 2004-ben. Oliver Roy iszlám-specialista politológus szerint ez egy modern ruhadarab, amelyet keményvonalas iszlamisták, mint például az Iszlám Állam vagy a talibánok soha nem engedélyeznének. Többnyire másod, illetve harmadgenerációs maghreb bevándorló

⁴¹ N° 1603508 et 1603523- Ligue des Droits de l'Homme Et Autres - Association de Defense des Droits de l'Homme – collectif contre L'islamophobie En France Ordonnance du 22 août 2016

⁴² Ordonnance du 26 août 2016, Ligue des droits de l'homme et autres - association de défense des droits de l'homme collectif contre l'islamophobie en France Nos 402742, 402777

⁴³ Rubin: 2016.

⁴⁴ Le Monde 2016.

⁴⁵ Chrisafis – Farrer: 2016.

dorló felmenőkkel rendelkező fiatalok hordják és ez egy kísérlet a muzulmán erkölcsösség és a modern élet összeegyeztetésére. „Ez nem az, amit az ő édesanyáik hordtak” – mondta.⁴⁶ Elhibázottnak mondható tehát ez a megoldás, mivel a burkini a sikeres integrációs (esetleg későbbi asszimilációs) folyamat részének tekintendő.

4. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata

Az Emberi Jogok Európai egyezménye felett őrködő bírói szervezet kialakított egy *expressis verbis* az S.A.S v. France ítéletben is kifejezett doktrínát, amelyet a jogirodalom *margin of appreciation*-nek nevezett el. Az egyezmény 9. cikke szól a szabad vallásgyakorlásról, azonban tartalmaz kimentést is, nevezetesen:

„A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.”

Annak meghatározására, hogy pontosan melyek a fent megnevezett eltérést engedő célok, a bíróság nem kíván válaszolni, ezért a ratifikáló államok számára rendkívül tág mérlegelési jogkört hagy. Ez a hozzáállás fejeződött ki abban az ítéletben, amely a francia burkatörvény iránti fellebbezésből született 2014. június 1-én. A S.A.S v France nevű ügyben⁴⁷ a nevét nyilvánosságra nem hozó 24 éves vallásos nő – aki állítja, hogy az arcfátylat külső kényszer nélkül, saját vallási meggyőződése kifejezésre juttatása miatt hordta és csak néha nem használta, például orvosi vizsgálaton, vagy ha ismerkedni akart társaságban – azért fordult a bírósághoz, hogy az állapítsa meg a francia burkatörvénynek az egyezménybe, így az alapvető emberi jogokba ütköző mivoltát. Azonban a bíróság azt találta, hogy a társadalmi együttélés elősegítéséhez ez a törvény hozzájárul és nem ellentétes a vallásszabadsággal, ugyanis nem kimondottan vallási jelkép(ek)et tilt, hanem pusztán az arc eltakarását (pl. bukósisakkal is), ugyanakkor

⁴⁶ Duclos: 2016.

⁴⁷ CASE OF S.A.S. v. FRANCE (Application no.43835/11) JUDGMENT)

elismerte, hogy a tiltás leginkább a muszlim nőket sújtja. Az ítélet a jelen esetben helyállónak tűnik, ugyanis a láicité nem csak deklarált alkotmányos alapelv, de egyben évszázados hagyomány is az országban, így legitimitása elég erősnek tekinthető.

4.1. A Lautsi v. Italy ügy: az Emberi Jogok Európai Bíróságának 30814/06. számú ítélete (Nagykamara, 2011. március 18. Strasbourg)

A következőkben bemutatandó ítélet még a bevándorlási válság előtt született, de komoly visszhangot váltott ki, hatást gyakorolva ezzel az európai emberi jogi gondolkodásra, egyúttal bizonyos tekintetben előrevetítve a várható ítélkezési gyakorlatot az ehhez hasonló ügyek területén. Ez pedig jelentős, hiszen a bevándorló kisebbségeknek a honos társadalomtól eltérő kultúrája és világnézete okán a jövőben több hasonló konfliktus felmerülése prognosztizálható, a konfliktusok jogi feloldása pedig várhatóan az Emberi Jogok Európai Bíróságának feladata lesz. Minthogy a testület esetjogának különös jelentősége van, indokolt e meghatározó jelentőségű ügy (*landmark ruling*) ismertetése.

A tényállás

Az ügy homlokterében az a kérdés áll, hogy vajon a kereszt⁴⁸ kifüggesztése egy állami iskolában összeegyeztethető-e az olasz államnak azzal a kötelezettségével, hogy tiszteletben tartsa a szülőknek azt a jogát, hogy saját világnézetüknek és meggyőződésüknek megfelelően nevelhessék a gyermekeiket. (EJEE 2. cikk)

A felperesek olasz állampolgárok, nevezetesen Solie Lautsi és két fia, Dataico és Sami Albertin. Utóbbiak Abano Terme nevű olasz településen az állami iskolába jártak, melynek minden osztálytermében ki volt függesztve a kereszt a falon. 2002 áprilisában Solie férje egy iskolaigazgatóval folytatott megbeszélés keretében a vallási szimbólumok jelenlétére, konkrétan a kereszt kifüggesztésére rá is kérdezett,

⁴⁸ A szerzők többsége a feszületet említi, azonban épp így keresztként is utalnak a jelképre. A szakirodalom alapján állítható, hogy – bár a feszület és a kereszt nem ugyanaz – e különbségtétel nem jelenik meg élesen, a konkrét elhatárolásra és a két jelkép esetleges eltérő jelentéstartalmára valamint annak következményeire e dolgozat sem tér ki.

mégpedig, hogy tervezik-e eltávolítani. Az igazgató nemleges választ követően a Veneto-i Közigazgatási Bírósághoz fordultak, többek között a szekularizmus elvének megsértése miatt.

4.1.1. Az olasz bíróságok döntései

2003-ban az Oktatásért, Egyetemekért és Kutatásért felelős miniszter – aki egyébként 2002 októberében kiadott egy rendeletet, utasítva az iskolaigazgatókat, hogy biztosítsák a keresztek kifüggesztését az iskolákban – csatlakozóként belépett az eljárásba és azzal érvelt, hogy a kereset megalapozatlan, mert a keresztek kifüggesztése az állami iskolákban két, 1924-ben és 1928-ban kiadott uralkodói rendeleten alapul. A Közigazgatási Bíróság áttette az ügyet az Olasz Alkotmánybírósághoz, mely testület azonban érdemi vizsgálat nélkül visszautasította a keresetet, minthogy az rendelkezés szövege ellen irányul, így nem képezheti tárgyát alkotmányos felülvizsgálatnak.

A Közigazgatási Bíróság 2005-ben elutasította Lautsi úr keresetét azzal érvelve, hogy a két uralkodói rendelet még hatályban van, a keresztek kifüggesztése pedig nem sérti a szekularizmus alapelvét, hiszen az az európai és a nyugati demokráciák jogi örökségének részét képezi. A Bíróság azt az álláspontot képviselte, hogy a kereszt a kereszténység egészének, és nem pusztán a katolikus egyháznak a szimbóluma, így közös viszonyulási alapot jelent valamennyi felekezet számára. Hovatovább egy kulturális és történelmi jelkép is, amely az olasz állampolgárok identitásának is részét képezi, valamint az olasz alkotmány értékrendjének alapját is jelképezi.

Lautsi úr a döntés ellen fellebbezett, a fellebviteli bíróság azonban helybenhagyta az ítéletet. Az érvelést – az alsóbb fokú bíróság érvelését – kiegészítette annyiban, hogy a kereszt azokat a polgári értékeket is jelképezi, amelyek az olasz civilizációt karakterizálták, mint a tolerancia, mások jogainak tiszteletben tartása, a lelkiismereti autonómia, az emberi szolidaritás, valamint a diszkrimináció minden fajtájának elutasítása. Így a keresztek jelenléte az osztálytermekben, – szekuláris nézőpontból – betölthet egyúttal egy kiemelt jelentőségű oktatási funkciót.

4.1.2. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntése

A felperesek e döntést követően az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) fordult az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) megsértése okán, jelesen az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikk (oktatáshoz való jog), 9. cikk (lelkiismereti és vallásszabadság), valamint a 14. cikk (diszkrimináció tilalma) vélt megsértése miatt.

„Senkitől sem szabad megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az állam az oktatás és tanítás terén vállalt feladatkörök gyakorlása során köteles tiszteletben tartani a szülők vallási és világnézeti meggyőződésével összhangban lévő oktatáshoz és tanításhoz való jogot.” (Első Kiegészítő Jkv. 2. cikk)

„1. Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

2. A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.” (9. cikk)

„A jelen Egyezményben meghatározott jogok és szabadságok élvezetét minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, politikai vagy egyéb vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, vagyoni helyzet, születés szerinti vagy egyéb helyzet alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani.” (14. cikk)

A Kamara 2009-ben hozott ítéletében a 2. cikk és a 9. cikk együttes sérelmét állapította meg, melyet követően az olasz állam „fellebbezett”, így a Nagykamara elé került az ügy, ahol meghallgatást is tartottak.

A Nagykamara nem állapította meg egyetlen cikk sérelmét sem. Az indokolás a következő volt: jóllehet a kereszt vallási szimbólum, a Bíróság nem talált arra bizonyítékot, hogy az osztálytermekben való kifüggesztése bármilyen hatással lenne a diákokra. Mindazonáltal érthető, hogy a felperes úgy látja, a kereszt kifüggesztése abban az állami iskolában, ahova a gyermeke jár, látszólag azt mutatja, hogy az állam nem tartja tiszteletben az ő jogát a saját világnézetének, illetve meggyőződésének megfelelő nevelésre, e szubjektív észlelés önmagában azonban nem elégséges ahhoz, hogy megalapozza az említett cikk, jelesen a 2. cikk sérelmét.

Az olasz állam hangsúlyozta, hogy a kereszt kifüggesztése hagyomány is egyúttal, valamint, hogy vallási jelentőségén túl jelképezi azokat az alapelveket és értékeket, amelyek a demokrácia és a nyugati civilizáció alapját is jelentik, így kifüggesztésük ezen az alapon igazolható. Ezzel összefüggésben mindenesetre a bíróság megjegyezte, hogy e tradíció megőrzése nem mentesít az EJEE-ben foglalt jogok és szabadságok tiszteletben tartásának kötelezettsége alól.

A bíróság hangsúlyozta továbbá azt is – az olasz állami bíróságok eltérő vélekedésével és az alkotmánybírói állásfoglalás hiányával kapcsolatban –, hogy nem feladata az olasz bíróságok közötti vitában való állásfoglalás. Továbbá a Bíróság a kereszt kifüggesztésének kérdését az olasz állam saját mérlegelési jogkörébe utalta azzal, hogy e gyakorlat nem válhat általános doktrínává. A kereszt kifüggesztésének előírása az olasz állami iskolákban pedig – amely az olasz társadalom döntő többsége meggyőződésének látható kifejezése az iskolai környezetben –, önmagában nem meríti ki az indoktrinációt, jóllehet a kérdésben nincs európai konszenzus. A Bíróság utalt korábbi esetjogára is, ahol is az, hogy az iskola nagyobb jelentőséget tulajdonít egy olyan vallásnak, amely döntő és meghatározó jelentőségű egy ország történelmében, önmagában nem alapozza meg a doktrínává válás folyamatát. A kereszt a falon pedig egy passzív szimbólum, amelynek befolyása a diákokra nem hasonlítható össze például a tanító szándékú beszéddel, vagy vallási tevékenységeken való részvétellel.

A kereszt kifüggesztésének hatásával összefüggésben a bíróság megfontolásra érdemesnek ítélt további tényezőket: a kifüggesztés nem járt együtt a kereszténységről való kötelező tanítással, valamint – az olasz kormány álláspontja alapján – az iskolai környezet nyitott

más vallások felé is, például a diákok viselhetnek más vallással kapcsolatos jelképeket vagy ruhadarabot, a nem-többségi vallási tevékenységeket is figyelembe részesítik, lehetőség van opcionálisan más vallás oktatásának megszervezésére az iskolákban, a Ramadán végét gyakran megünnepezték az iskolákban stb. Semmi nem utal arra, hogy a hatóságok intoleránsak lettek volna más vallású, nem hívő, vagy nem vallási nézeteket valló diákokkal szemben. Ezen felül a felperesek nem állították, hogy a kereszt jelenléte hittérítő jellegű oktatási gyakorlat illetve tendencia folytatására sarkallt volna, illetőleg, hogy az akkor még diákként ott tanuló, egyébként felperes Dataico és Sami Albertin valaha tapasztaltak volna tendenciózus utalást a keresztre bármelyik tanár által. A Bíróság megjegyezte azt is, hogy Lautsi aszszonynak minden joga biztosított szülőként arra nézve, hogy felvilágosítsa, vezesse és nevelje a gyermekeit saját meggyőződésének megfelelő módon.

A Bíróság végül arra a következtetésre jutott, hogy a Lautsi gyermekek által látogatott iskolákban a keresztek kintléte kapcsán az állam a mérlegelési jogkörén belül járt el ama kötelezettsége tekintetében, hogy minden oktatással és tanítással kapcsolatos funkciója gyakorlása során tiszteletben tartsa a szülők jogát a saját meggyőződésüknek megfelelő oktatás biztosításához. Így tehát az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikkének sérelme nem állapítható meg és nincs ez másként a 9. cikkel sem. A Bíróság hasonló következtetésre jutott a további felperesek tekintetében is. A 14. cikk körében pedig – annak sérelmét elutasítva – az említett indokolás kapcsán a Bíróság nem látott olyan felmerült okot, amely további vizsgálódást tenne szükségessé.

4.1.3. A döntés értékelése és visszhangja

Az EJEB döntése vegyes érzelmeket váltott ki a jogtudósok körében. Az egyik kritika a szekularizmus és a neutralitás közötti világos elhatárolás hiányát véli felfedezni, ami jól érzékelhető a Bíróság döntésén is. Stijn Smet⁴⁹ szerint Power bíró csatlakozó véleményében téved, amikor azt állítja, hogy „a semlegesség a pluralista megközelítést várja el az államtól, nem a szekulárisat. Márpedig a szekularizmus

⁴⁹ Smet: 2011.

előtérbe helyezése más világnézetekkel szemben – legyen az vallási, filozófiai vagy egyéb – nem tekinthető semleges álláspontnak.”

Smet e recenzív hangvételű írásában elsőként a szekularizmus fogalmát igyekszik tisztázni. Rögzíti, hogy több eltérő felfogás is létezik e fogalom mibenlétére, jelen esetben ő, mint alkotmányos alapelve, s nem mint filozófiai eszmére koncentrált. Charles Taylor szerint – akire a szerző is hivatkozik – a szekularizmust gyakran félreértelmezik, miszerint az az állam és az egyház viszonyát szabályozó elv, holott valójában arra vonatkozik, hogyan kezelje az állam a diverzitást úgy, hogy biztosítsa mindenki számára a szabadságot és az egyenlő bánásmódot.⁵⁰

Hasonlóképp figyelemmel kell lennünk arra, hogy a szekularizmus mint alkotmányos alapelv nem lehet öncél, sokkal inkább eszköz, hogy megvalósítsa az egyenlő elbánást a pluralista társadalomban élő vallásos és nem vallásos emberek között. Ez a cél pedig elérhető egyrészt „zárt semlegességgel”, amely tiltja mindenféle vallási szimbólum megjelenését a közsférőben, vagy „nyitott semlegességgel”, amely lehetővé teszi valamennyi vallási szimbólum számára, hogy megjelenhessen.

Ezt elfogadva pedig világossá válik, hogy a szekularizmus nem egy ideológia, amely előnyben részesít egy álláspontot a többivel szemben, hanem egy alapelv, amelyet minden ember világnézetére tekintet nélkül elfogadhat, mivel célja az egyenlő bánásmód. A kérdés már csak az: ezt az egyenlő bánásmódot nyitott vagy zárt semlegességgel érhetjük-e el? A szerző az előbbi opciót preferálja, két kivétellel. Az egyik – amely természetesen további átgondolásra szorul – hogy egy vallási jelkép továbbra is tiltható marad, ha az sérti mások (különösen a sebezhetőbbek) autonómiáját, ideértve a vallásszabadsághoz való jogát. Ez jelentős lehet vallási jelképek viselésénél, például általános iskolai tanároknál. Bár ez a tilalom azon nyugszik, hogy az ilyen jelképek viselése befolyással van másokra, a Bíróság elutasította az ilyen fajta érvelést a Lautsi ügyben, megállapítva, hogy nincs bizonyíték arra, hogy egy vallási szimbólum kihelyezése befolyásolja a diákokat. E kérdés további vizsgálatra szorul a szerző szerint, értve ez alatt szociológiai tanulmányokat a jelképek kiskorú gyermekekre gyakorolt

⁵⁰ Smet: 2011

hatásáról, illetőleg szükséges is ahhoz, hogy az imént említett korlátozás igazolható legyen.

A második korlátozás, ami az ügghöz inkább kapcsolódik, és főként az állam szempontjából fontos: az egyenlő bánásmódot mint célt fenn kell tartani. Ez megköveteli az államtól, hogy ne részesítsen kedvezőbb elbánásban egyetlen világnézetet sem. Am pontosan ezt teszi az olasz állam, amikor előírja a keresztek kifüggesztését az iskolákban. Valóban, a kereszt önmagában egy passzív szimbólum, de az arról való döntés, hogy a kifüggesztése kötelező legyen, már aktív döntést igényel – amit viszont a Bíróság – annak jelentéstartalmával együtt – nem értékelt a döntésében.

Az pedig világos, hogy a szándékos választás a keresztek kifüggesztése mellett – melynek jelentéstartalma nem választható el annak elsődleges (és a szerző szerint az egyetlen) vallási jelentésétől – sérti a semlegességhez kapcsolódó egyenlő bánásmód követelményét. Smet szerint nem vonható egyenlőség aközött, hogy az olasz diákok viselhetnek fejkendőt, és hogy a Ramadánt gyakran ünneplik – hiszen ez a diákok vallása szabad gyakorlásának jogát képezi – és a keresztek kifüggesztése között, minthogy ez az állami hatalomgyakorlás részeként értelmezendő.

Nem ért egyet továbbá Rozakis és Vajić bírók érveivel, akik szerint a keresztek kifüggesztésével az állam voltaképpen a társadalom nevében gyakorolja az ő (többségi) vallásuk szabad kifejezéséhez való jogát, szerinte ez ugyanis az államhatalom gyakorlása körébe tartozik. A kereszt kifüggesztésével az állam dönt – mégpedig hatalomgyakorlás útján – a felől, hogy a többségi vallást reprezentálja az iskolai tantermekben, a többi világnézetet pedig nem. Ez pedig nyilvánvalóan különbözik attól, hogy a diák viselhet fejkendőt. A diák ugyanis nincs semlegességre kötelezve, míg az állam igen. A diák nem sértheti meg a semlegesség körébe tartozó egyenlő elbánás követelményét, az állam viszont lényegbevágóan teszi ezt meg a keresztek kifüggesztésének kötelezővé tételével.

Felmerül a kérdés, vajon ez az emberi jogok körébe tartozó ügy-e? Arra való bizonyíték hiányában, hogy befolyásolja-e a diákokat, és ezzel összefüggésben a szülőknek azt a jogát, hogy a gyermekük oktatását világnézetüknek megfelelően válasszák meg, a válasz látszólag: nem. Smet megjegyzi, hogy a Bíróság elkerülhette volna ezeket a neu-

ralgikus kérdéseket, és azok megválaszolását, ha a befolyásra utaló bizonyítékok hiányában egyszerűen visszautasítja a keresetet.

A szerző a cikk végén felvet még egy problémát. Szerinte nem csak az a kérdés, vajon e „passzív” szimbólum milyen befolyással bír, hanem, hogy milyen üzenetet közvetít az állam a kihelyezéssel. Ugyanis amikor a diák kíváncsiságánál fogva megérti e szimbólum jelentését, nemde okkal következtet-e arra, hogy az azért van kifüggesztve, mert az iskola így döntött? Nem az következik-e ebből, hogy az iskola (amely az állam autoritását képviseli a gyermekek előtt az oktatásban) oly fontosnak tartja a kereszténységet, hogy szükségesnek tartja minden teremben a kereszt kifüggesztését rajta Jézus Krisztussal? S vajon milyen üzenetet közvetít ez azon gyermekek számára, akiknek a világnézete épp kifejlődőben van?

Michael Sandel szerint azon külső tényezők, mint a társadalom, amelyben élünk, a családjunk világnézete, vagy a környezet, ahol felnövünk, hatással bírnak arra, hogy milyen világnézetet fogadjunk el magunknak az életben. Ebből a szempontból az emberek nem teljesen szabadon választják meg a saját világnézetüket és meggyőződésüket. Ezt számításba véve, nem érdemlik-e meg a gyermekek legalább azt, hogy az állam az oktatás területén tartózkodjon attól, hogy kifejezze a többségi vallás iránti pozitív viszonyulását?⁵¹

Lorenzo Zucca hasonlóképp bírálta a Bíróság döntését. Szerinte a döntés szegényes, nem kellő, és nem vesz figyelembe minden szempontot, mint például a szekularizmus alapelvét, amelyet „nem juttat érvényre”, jöllehet, a szerző szerint a vallásszabadság biztosításának ez elengedhetetlen feltétele lenne. Több ellentmondást is felfedezni vél, hevesen támadja Bonello csatlakozó véleményét, amelyben kiáll a tradíciók védelme és a kereszt kinnmaradása érdekében. Zucca úgyszintén tagadja, hogy létezne „passzív” szimbólum, szerinte ugyanis egy szimbólumnál nem értelmezhető sem az aktív, sem a passzív jelző.

További bírálatokat is megfogalmaztak jogtudósok az ítélet kapcsán. A főbb kérdések azonban a következő fogalmaknál kristályosodtak ki: semlegesség, szekularizmus és az állam mérlegelési szabadságának terjedelme. A további recenziókat és az említett fogalmakkal kapcsolatos

⁵¹ Smet: 2011

aggályokat, valamint, hogy ezek miként hozhatók összefüggésbe a bevándorlók jogaival, egy másik munkában fogjuk bemutatni.

4.2. Osmanoglu and Kocabaş v. Switzerland ügy: a Bíróság 29086/12. számú ítélete
(Kamara, 2017. január 10. Strasbourg)

A tényállás

A felperesek, Aziz Osmanoglu és Sehabat Kocabaş, két svájci állampolgár, akik török állampolgársággal is rendelkeznek. Egyikük 1976-ban, másikuk 1978-ban született, mindketten bázeli lakosok.

A felperesek megtiltották lányaiknak (akik 1999-ben és 2001-ben születtek), hogy részt vegyenek a kötelező úszásórán, amely részét képezte az iskolai tanrendnek, mégpedig arra hivatkozva, hogy vallási meggyőződésük nem teszi lehetővé számukra, hogy engedélyezzék gyermekeiknek a vegyes (fiú-lány) úszásórákon való részvételt. E tiltásuk okán Bazel Kanton Köznevelési Hivatala felhívta a figyelmüket, hogy akár 1000 svájci frank összegű büntetést is kiszabhatnak rájuk fejenként, amennyiben a lányukat nem járatták a kötelező úszásórákra, minthogy a lányok még nem érték el a pubertáskort, így pedig nem kérhetnek külön elbánást, mintegy felmentést a törvény alól.

Az iskola által a mediációra tett kísérletek ellenére a felperesek lányai továbbra sem látogatták a kötelező úszásoktatást. Ennek eredményeként 2010 júliusában az oktatási hatóságok pénzbüntetést róttak ki a felperesekre, fejenként és gyermekenként 350 svájci frankot (megközelítőleg összesen 1292 eurót) szülői kötelezettségük megszegése okán. A felperesek fellebbeztek Bazel Kanton Fellebbviteli Bíróságához, amely 2011 májusában keresetüket elutasította. Újabb fellebbezés után a Szövetségi Bíróság elé került az ügy, ahol 2012 márciusában ugyancsak elutasították keresetüket, mégpedig arra hivatkozással, hogy lelkiismereti- és vallásszabadságuk nem sérült. Az ügy 2012. április 23-án került az Emberi Jogok Európai Bírósága elé.

Az EJEB ítélete

A Bíróság megállapította, hogy az ügy a felperesek vallásuk szabad gyakorlásához való jogát érinti. (Így tehát az Egyezmény 9. cikkét)

„1. Mindenkinek joga van a gondolat-, a lelkiismeret- és vallásszabadsághoz; ez a jog magában foglalja a vallás vagy meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben istentisztelet, oktatás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.

2. A vallás vagy meggyőződés kifejezésre juttatásának szabadságát csak a törvényben meghatározott, olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a közbiztonság, a közrend, közegészség vagy az erkölcsök, illetőleg mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükségesek.” (9. cikk)

A Bíróság megállapította, hogy a hatóság döntése, miszerint a felperesek lányai nem kaphatnak felmentést a kötelező úszásoktatáson való részvétel alól, korlátozta a felperesek vallásuk szabad gyakorlásához való jogát, mely korlátozás azonban törvény által előírt, és azt a célt szolgálja, hogy megóvja a külföldi diákokat a társadalmi kirekesztés minden formájától. Hangsúlyozta továbbá, hogy az állam nagyfokú mérlegelési szabadságot élvez olyan ügyekben, mint a vallásokhoz való viszonya, valamint, ha jelentőséget kíván tulajdonítani a vallásnak a társadalomban, különösképpen ha ez a kérdés a köznevelési területén merül fel. Ameddig mindenfajta átnevelési célzattól tartózkodnak, az államok végső soron szabadon határozhatják meg a köznevelési rendjét a szükségleteknek és a hagyományoknak megfelelően.

Az egymással ütköző érdekekre tekintettel a Bíróság megállapította, hogy az iskola különleges szerepet tölt be a társadalmi integráció folyamatában, és az egyik legmeghatározóbb, ha külföldi származású diákokról van szó, s hogy a gyermekek fejlődését szolgáló kötelező oktatásra tekintettel egy ilyen óráról való felmentés csak igen kivételes körülmények fennállása esetén igazolható. Jól meghatározott feltételek esetén és tekintettel a különböző vallási csoportokkal szembeni egyenlő bánásmódra, és arra, hogy az illetékes hatóságok egyébként

biztosítottak felmentést az úszásórák alól egészségügyi okokból, a hatóság eljárása nem tekinthető túl szigorúnak.

Mindemellett a gyermeknek ahhoz fűződő érdeke, hogy teljes körű oktatásban részesüljön, megvalósítva ezáltal a sikeres beilleszkedését a helyi szokásoknak és erkölcsöknek megfelelően, felülmúlja a szülők azon kívánságát, hogy gyermekük mentesüljön a vegyes úszásórák alól.

A testnevelésoktatás, amelynek az úszás szerves részét képezi abban az iskolában, ahová a felperesek gyermekei járnak, különös jelentőséggel bír a gyermekek fejlődésére és egészségére nézve. A gyermekek pedig az ilyen órákon való részvételhez fűződő érdeke nem csak abban áll, hogy fizikai aktivitást végezzen és megtanuljon úszni, hanem mindenekfelett, hogy *társaival együtt vegyen részt*⁵² ebben a tevékenységben, kivétel és tekintet nélkül a származására vagy a szülei vallási illetve más meggyőződésére. Hovatovább, a hatóságok igen rugalmas feltételeket ajánlottak a felpereseknek: megengedik a lányoknak, hogy burkinit viseljenek az úszásórán, valamint hogy a fiúktól elkülönülten öltözzenek át. E megállapodás pedig csökkentette volna a gyermekek részvételének „hatását” a vegyes úszásórákon a szülei vallási meggyőződése tekintetében.

Figyelembe veendő továbbá a felperesekre kiszabott büntetés komolysága. A büntetésösszegek (összesen 1400 svájci frank), melyet a hatóságok kiszabtak többszöri figyelmeztetés után, a céllal arányban álltak, jelesen, hogy biztosítsák, hogy a szülők járassák a gyermeket a kötelező órákra, ami mindezekon felül a saját érdeküket is szolgálja: mégpedig a gyermekek sikeres szocializációja és integrációja.

Az ügyben lezajlott eljárásra tekintettel pedig elmondható, hogy a hatóságok közzétették azokat az irányelveket és tájékoztatást, amelyek az iskolát érintő vallási ügyekkel kapcsolatosak, ezekben a felperesek megtalálhatták a nekik szükséges információkat. A hatóságok figyelmeztették őket a várható büntetésre, az iskolai hatóságokkal folytatott megbeszélés és két figyelmeztető levél után az illetékes hatóság végül kiszabta a törvény által előírányzott büntetést, amelynek határozata ellen a felperesek jogorvoslattal fordulhattak a fellebbezési, majd a szövetségi bírósághoz. A két bíróság az előttük folyó eljárások végén kelően megindokolt ítéletében megállapította, hogy az oktatás rendjének

⁵² Kiemelés a szerzőtől.

betartásához fűződő közérdek erősebb, mint a felperesek személyes érdeke, hogy felmentést kapjanak a lányaik számára az úszásórák alól.

Az Egyezmény 9. cikkelyével való ütközés vizsgálata során a Bíróság végül megállapította, hogy a nemzeti hatóságok nem lépték túl a rendelkezésükre álló mérlegelési jogkört a kötelező oktatás körében, amikor elsőbbséget tulajdonítottak az iskolai rendnek és az ehhez fűződő sikeres integrációnak a felperesek személyes érdekével szemben, hogy a lányaik vallási okokból felmentést kapjanak az úszásóra alól.

A Bíróság tehát rögzítette, hogy a 9. cikk sérelme nem állapítható meg ezen ügyben.

5. Vallási jelképek viselése munkahelyen, avagy az Európai Unió Bíróságának esetjoga

Említést kell tennünk egy az előbbiektől eltérő szituációról, amelyben a jogok kollíziójánál a munkavállaló vallási meggyőződésének közszemlére tétele és a munkáltató piaci szükségszerűségből fakadó szabadságjoga képezi a mérlegelés tárgyát. Az alábbiakban két elhíresült ügyet mutatunk be, amelyekben a felperesek a diszkrimináció elleni 2000/78/EK irányelv megsértését állították, és amely ügyek érvek sorozatát szolgáltatták mind a viselés jogosultságához, mind pedig ellene.

A fentiek olvasása során megfigyelhettük, hogy az EJEB ezekben a kritikus esetekben a befogadó társadalmak, illetve az ő hagyományaik javára döntött. Nem széttartó ezzel a gyakorlattal a másik e témákban illetékességgel rendelkező szupranacionális bírói fórum, az Európai Unió Bíróságának praxisa.

5.1. A C-157/15. számú ügy: *Samira Achbita és Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding kontra G4S Secure Solutions NV*

Állásából való elbocsátása előtt a belgiumi állampolgárságú Samira Achbita egy G4S Secure Solutions nevű őrzési és biztonsági szolgáltatásokat nyújtó cég recepciósaként dolgozott 2003. február 12-től, határozatlan időre szóló munkaszerződéssel. 2006 áprilisában bejelentette azon szándékát, hogy ezentúl fejkendőt kíván viselni munka közben is, amit addig csak azon kívül hordott. Munkáltatója ezt nem támogatta, mondván, hogy ez sérti a cég semleges politikáját, ugyanis 2006

júniusában a cég belefoglalta saját szervezeti és működési szabályzatába, hogy a cég megtiltja alkalmazottai számára, hogy politikai, filozófiai vagy vallási meggyőződésük bármely látható jelét viseljék magukon. 2006. június 12-én Achiba-t elbocsátották fejkendő viselési szándéka miatt, ezért bírósághoz fordult, hivatkozva a munkaviszony munkáltató általi jogellenes megszüntetésére és a diszkrimináció tilalmát tartalmazó törvény megsértésére is. A munkaügyi bíróság elutasította a kérelmét első- és másodfokon is 2010. április 27-én és 2011. december 23-án a fellebbezést kizárva. Samira Achbita ezután a semmítőszékhez fordult, amely az Európai Unió Bíróságától az előzetes döntéshozatali eljárás keretében kért tanácsadó véleményt 2015. március 9-én kelt döntésében.

5.2. C-188/15. számú ügy: Asma Bougnaoui és Association de défense des droits de l'homme v Micropole SA

A francia állampolgárságú Asma Bougnaoui a Micropole nevű informatikai tanácsadó vállalat alkalmazottja volt projektmérnöki minőségben 2008. július 15-étől kezdődően. A cég levélben mondott fel neki 2009. június 22-én. E levél azon ügyfél cég egyik megjegyzésére hivatkozott, amelynél Bougnaoui kiküldetésben dolgozott. A szóban forgó megjegyzés szerint Bougnaoui arcfátyla zavarta néhány alkalmazottját, és nem akarta, hogy azt viselje. Elbocsátása miatt bírósághoz fordult, keresetét vallási nézet miatti hátrányos megkülönböztetésre alapította. A 2011. május 4-i bírósági döntés értelmében elsőfokon elvesztette a pert, 2013. április 18-án pedig ugyanezen tartalmú ítélet *res iudicata*-vá változott. Achibához hasonlóan Bougnaoui is szintén a semmítőszékhez fordult, amely előzetes döntéshozatal iránti kérelmet nyújtott be az Európai Unió Bíróságához.

Az 5.1. és az 5.2. ügy folytatása az Európai Unió Bírósága előtt

Juliane Kokott főtanácsnok indítványa a C-188/15. számú és Eleanor V.E. Sharpston főtanácsnok indítványa a C-188/15. számú ügyben

A két fent említett ügy releváns körülményei – mint az látható volt – egy pont kivételével egyezést mutatnak, az elvi döntéseket párhuzamosan mutatjuk be.

A nemzeti bíróságok számára jogi kötelezettséget nem keletkeztető értelmezési állásfoglalásokban eltérés azon kérdés körül rajzolódik ki, hogy az esetekben az érintett irányelv által meghatározott diszkriminációk közül melyik következett be. A 2000/78/EK irányelv I. fejezet 2. cikke szerint:

„közvetlen hátrányos megkülönböztetés akkor áll fenn, ha egy személy egy másikhoz képest kedvezőtlenebb elbánásban részesül, részesült vagy fog részesülni egy hasonló helyzetben az 1. cikkben hivatkozott okok bármelyike alapján, illetve

közvetett hátrányos megkülönböztetés akkor áll fenn, ha egy látszólag semleges előírás, feltétel vagy gyakorlat egy bizonyos vallású vagy meggyőződésű, egy bizonyos fogyatékoságú, egy bizonyos életkorú vagy egy bizonyos szexuális irányultságú személyt más személyekkel szemben hátrányos helyzetbe hoz, kivéve ha

i. az előírás, feltétel vagy gyakorlat törvényes cél által objektíve igazolható, és a cél elérésére irányuló eszközök megfelelők és szükségesek (...)”

E kérdés vizsgálatakor Kokott főtanácsnok megállapította, hogy bár a munkáltató aktusa közvetett hátrányos megkülönböztetésnek minősül, azonban ennek alapja nem valamely vallás iránti előítélet, hanem a cég jogszerű tartalommal rendelkező, semlegességet megkívánó szervezeti és működési szabályzata, ezen felül az irányelv által megkövetelt arányosság sem sérül (amelynek mértékét semmilyen előírás nem határozza meg, az eset összes körülményeiből egyedileg kell következtetni rá). Szerinte a vallás lényegét tekintve választott tulajdonság, amely nem olyan eleve meghatározott alkotóeleme az emberek személyiségének, mint a szexuális orientáció vagy az etnikai identitás. Ezen érvelésből egyenesen következik, hogy a valláshoz fűződő jogok alacsonyabb szintű védelmet érdemelnek az embert születésétől jellemző tulajdonságaival szemben, és joggal várható el a muszlim vallású nőktől, hogy a munkahelyükön ne viseljék a tradicionális ruhadarabot.

„Másfelől azonban konkrétan a fejkendőtilalom tekintetében nem kellene elhamarkodottan és általánosan kijelenteni, hogy

az ilyen intézkedés túlzott mértékben megnehezíti a muzulmán nőknek a foglalkoztatásba és a társadalmi életbe történő integrációját. Éppen S. Achbita esete jelzi ezt különösen szemléletesen: az érintett mintegy három évig végezte a tevékenységét a G4S-nél recepciósként az iszlám fejkendő munkahelyi viselése nélkül, a fejkendőtilalom ellenére tehát muzulmánként teljes mértékben integrálták a foglalkoztatásba. S. Achbita csak a G4S vállalkozás részére végzett több mint három éves foglalkozási tevékenységet követően ragaszkodott ahhoz, hogy fejkendőben jelenhessen meg a munkahelyen, és veszítette el emiatt a munkahelyét.”

Ez pedig megalapozza munkáltató cselekményének arányosságát.

Ezzel szemben Sharpston főtanácsnok mellett érvelt, hogy a muszlim nő állásából történő elbocsátása közvetlen hátrányos megkülönböztetés. Szerinte – ahogy ezt a 88. bekezdésben megjegyzi – ez a felperes vallása ellen irányult, mert egy ugyanolyan munkakörben tevékenykedő olyan alkalmazottat nem bocsátottak volna el, aki nem visel fejkendőt. Fölmerül az üzleti szempontok viszonya a kérdéshez: vajon a cég attól félt-e, hogy alkalmazottja nézeteit az ügyfelek az egész cég véleményének tekintik és emiatt nem veszik igénybe szolgáltatásait. Sharpston a 133. szakaszban kiválóan megfogalmazta, hogy ha ez legitim cél lehetne, akkor ez az előítéletek és a belőlük származó hátrányos megkülönböztetés nem is annyira burkolt szentesítést jelentené.

A Bíróságnak az Achiba-ügyben hozott ítélete nagy felbolydulást eredményezett a tudományos életben és szokatlanul éles hangvételű kritikákat váltott ki. Például Saïla Ouald-Chaib és Valeska David nem értenek egyet a nagytanács konklúziójával, amely szerint:

„Jelen esetben, a kérdéses szervezeti és működési szabályzat minden politikai, filozófiai és vallásos meggyőződés látható manifesztációjáról szól, ennél fogva minden ilyen hitet lefed megkülönböztetés nélkül. Ezért e szabály minden hatálya alá tartozó munkavállalótól elvárja általában, hogy – többek között – semlegesen öltözzenek, amely kizárja az ilyen jelek viselését.” (30. §).

Meglátásuk értelmében ugyanis rossz az összehasonlítás kiindulópontja, mert nem a többi vallási megnyilvánuláshoz kellene az esetet

mérni, hanem azokhoz, akik „semlegesen” öltöznek. Szerintük ez a szituáció a fogyatékkal élők munkahelyi diszkriminációjához hasonlatos, ahol a diszkrimináció nem annak eredményeképpen jön létre, hogy más fogyatékkal élőkhez képest kerülnek rosszabb helyzetbe, hanem hogy a fogyatékkal nem rendelkezőknél részesülnek rosszabb elbánásban.⁵³ Olybá tűnik, hogy bíróság e logikai bakugrását csak politikai okokkal lehet magyarázni.

Maga az irányelv is rögzíti, hogy bizonyos munkák esetén azok természetéből kifolyólag nem töltheti be az állást egy bizonyos valláshoz tartozó személy, ezek közül nevesíti a más vallások szervezeteiben folytatott tevékenységet, de például ilyen lehet egy hentesüzlet, amelyben mohamedán hívők vagy zsidók vallásukra hivatkozva nem kerülhetik el a disznóhússal való érintkezést.

Érdemes megjegyezni továbbá, hogy ugyanebben az évben (a félig arab származású) Myriam El Khomri vezette francia munkaügyi minisztérium szükségét érezte annak, hogy egy olyan kézikönyvet készítsen a munkáltatók számára, amely konkrét, az életben gyakran előforduló esetekben iránymutatásokkal (szám szerint 39) szolgál. E szerint például a munkáltató megtilthatja alkalmazottjának a fejkendő, kipa, szikh turbán és egyéb dolgok munka közbeni használatát, nem ezek vallási karaktere miatt, hanem higiéniai, biztonsági előírások okán vagy ha a viselet magát a végzendő tevékenységet akadályozná. Fontos megemlíteni, hogy ez csak a tényleges munkavégzés időtartamára vonatkozik, a munkaszünetekben csak akkor gyakorolható a tilalom, ha a viselet magát a munkavégzést gátolná valamilyen módon.

A munkáltatónak tilos álláshirdetésben azt megemlítenie, hogy valamely vallás követőit nem kívánja alkalmazni, a munkavállalónak tilos megtagadnia felettese utasításait, csak azért mert az nő (*sic!*), tilos a munkahelyen hittérítő tevékenységet folytatni, megtagadni valamely vallási ünnep megtartását, illetőleg vallási meggyőződésre hivatkozva nem alávetni magát [üzem]orvosi vizsgálatnak. Nem lehet megtiltani a Ramadan megtartását sem, ekkor át kell ütemezni az alkalmazott munkabeosztását.⁵⁴ Egyébiránt a francia munkaügyi törvénykönyv tartalmaz egy olyan rendelkezést,⁵⁵ amely lehetővé teszi, hogy

⁵³ Ouald-Chaib – David: 2017.

⁵⁴ Amandine: 2016/3.

⁵⁵ Art. 1321-2 (Code du travail)

egy vállalat belső szabályzatában a munkavállaló vallási meggyőződésének manifesztációját arányos mértékben korlátozza a jó működés érdekében. A l'Observatoire de la laïcité és a Commission nationale consultative des droits de l'Homme (CNCDDH) nevű szervezetek véleménye szerint ez jogbizonytalanságot eredményez és a cikk hatályon kívül helyezését kérték.⁵⁶ A minisztérium egy másik jelentése szerint sok maghrebi (Marokkó-Algéria-Líbia) származású embertől jellegzetes arab nevük miatt tagadják meg az állás betöltését.⁵⁷

6. További esetek

6.1. Franciaország

*Betlehemi jászol*⁵⁸

2013 decemberében a franciaországi Aveyron megyében található Villefranche-de-Rouergue-ben a vasutasok által a vasútállomás jegypénztáránál már tíz éve szokásosan kiállított betlehemi jászol miatt panaszt tett az egyik utas a francia államvasutaknál, a SNCF-nél. A levélben tett panasz nyomán az SNCF utasításba adta a jászol eltávolítását, de a vasutasok e helyett egy ponyvával takarták le, és egy cédulát helyeztek rá, amelyen azt üzenték, hogy nem fogják egy utas kérésére a tíz éve használt jászlat eltávolítani. Végül a ponyvát eltávolították és a jászlat láthatóvá tették. Philippe Blanquart a vasúttársaság regionális kommunikációs igazgatója úgy nyilatkozott, hogy a bethlehemi jászol valóban vallási jelkép, de fontos a karácsonyi időszakban a dolgozók számára, akárcsak sok másik köztéren látható jelkép. Ezzel együtt, mint minden más cégnél, náluk is adja magát a kérdés, hogy mit jelent a vallássemlegesség a gyakorlatban és a cég etikai bizottságához fordulnak segítségért. Az etikai bizottság december folyamán nem válaszolt érdemben a kérdésre.

⁵⁶ Amandine: 2016/2.

⁵⁷ Amandine: 2016/1.

⁵⁸ Le Figaro: 2013

6.2. Belgium

*„Télfa” Brüsszelben*⁵⁹

Szokás szerint a brüsszeli városközpontban, a Grand Place-on felállítanak egy az ardenneki erdőből kivágott, nagyjából 20 méter magas fenyőfát karácsonyfa gyanánt. Azonban 2012 decemberében ezt a hagyományt megtörve egy 26 méter hosszú modern stílusú, kis mértékben fenyőfára emlékeztető fény-installációt helyeztek a karácsonyfa helyére. Az ügy súlyos polémiát váltott ki, a helyi lakosok és a sajtó ebben a politikai korrektség megnyilvánulását látták, több mint 1100 aláírást gyűjtöttek egy internetes petícióhoz, amellyel a fény-installáció eltávolítását kívánták elérni. A városvezetés azonban cáfolta azt, hogy a vallási érzület elkerülésének szándéka vezette őket a tradicionális karácsonyfa felváltásakor. A turizmusért felelős önkormányzati képviselő, Philippe Close szerint például az év végi ünnepek keretében a Grand Place-n látható lesz a bethlehem és a karácsonyfa is, de ebben az évben szerettek volna újítani, megmutatni modernségüket a többi városhoz képest, ehhez az újszerű attitűdhez volt szükség a fény-fára. A város polgármestere Freddy Thielemans úgyszintén igazolta ezt: szerinte a koncepció, miszerint elegyítik a hagyományokat a modernitással, semmilyen okot nem szolgáltat eme jelkép elhagyására, a fényinstalláció mellett kiállítottak egy bethlehemi jászolt is, hogy büszkén hirdessék ezt a kulturális tradíciót.⁶⁰

6.3. Nagy-Britannia

Öncenzúra

2011-ben a *Thomas the Tank Engine* című televíziós műsor producerei úgy döntöttek, hogy kihagyják a „karácsony” szót a műsorból és azt az „ünnepek” szóval helyettesítik (holidays), a műsorban „téli ünnepekről és „télfáról” beszélnek. A TV-műsor alapjául szolgáló könyvek

⁵⁹ BBC News: 2012.

⁶⁰ <http://www.lesoir.be/135053/article/actualite/regions/bruxelles/2012-12-10/bruxelles-sapin-grand-place-sera-d%C3%A9mont%C3%A9-28-d%C3%A9cembre> (2016. 11. 21. 19:43)

írója, Wilbert Vere Awdry az anglikán egyház vikáriusaként szolgált 30 évig, lánya, Hilary Fortham szerint apja ellenezné a mai idöket jellemző politikailag korrekt beszédmodod, és sérelmezte a producerek lépését. A műsort gyártó Hit Entertainment szerint a Karácsonyra való utalásokat azért távolították el, mert az azokat tartalmazó DVD-ket egész évben kívánják árusítani.⁶¹

A National Trust örökségvédelmi alapítvány szponzoruk, a Cadbury édességgyártó cég kívánságára kivette a „húsvét” szót a fontos hagyománnyá vált éves húsvéti tojásadászat nevéből, így az esemény az új neve „Cadbury’s Great British Egg Hunt” lett. A cég indoklása szerint ezzel a más hitűeket és a hittel nem rendelkezőket kívánják az eseménybe jobban bevonni. A brit miniszterelnök, a konzervatív párt-hoz tartozó Theresa May (aki maga is egy vikárius lánya) nevetségesenek nevezte a döntést, egyes munkáspárti és liberális demokrata képviselők ugyanakkor jelezték, hogy ők viszont nem találtak benne kivetnivalót. York püspöke, Dr. John Sentamu véleménye szerint ez olyan, mintha a Cadbury gyár vallásos anglikán alapítója, John Cadbury sírjára köpnének.⁶²

2010-ben az Early Learning Center elnevezésű gyermekjátékokat árusító cég vásárlói visszajelzésekre hivatkozva HappyLand Goosefeather Farm nevű játékkészletéből eltávolította (az ólat meghagyva) a disznót formázó játékfigurát. Ezzel a lépésükkel a muszlim és zsidó közösségek védelmében kívántak eljárni. A BBC-ben Edie Friedman, a Jewish Council for Racial Equality igazgatója „túlreagálásnak” nevezte a történeteket és megjegyezte, hogy az ilyen lépéseket mindig mások hozzák meg a kisebbségek védelmében anélkül, hogy azokkal konzultálnának. A cég lehetőséget biztosít arra, hogy a hiányzó játékfigurát külön megvásárolják weboldalukról.⁶³

⁶¹ Gardham: 2011.

⁶² Catholic Herald: 2017.

⁶³ Eccles: 2010.

*Megfélemlítés és más csalások a választásokon*⁶⁴

Sir Eric Pickles, volt önkormányzatokért felelős miniszter (Former Secretary of State for Communities and Local Government), a brit parlament konzervatív párti tagja a kormány felkérésére 2016 augusztusában közzétette jelentését a brit parlamenti választások tisztaságának megőrzési lehetőségeiről. A vizsgálatra a 2015-ös Tower Hamlets-ben tartott választással kapcsolatos bírósági ítélet miatt volt szükség, melynek során az ismét megválasztott hivatalban lévő polgármestert, Lutfur Rahmant posztjáról eltávolították és a későbbi választásokon történő indulástól is eltiltották.

A bizonyítékok szerint az esetek leginkább a pakisztáni és bangladesi származású muszlim közösségeket érintették, de az állami hatóságok, így különösen a rendőrség nem vettek tudomást a történetekről vallásokkal és etnikai hovatartozással kapcsolatos túlérzékenység, az iszlamofóbia és rasszizmus vádjának elkerülése végett. Mindezek miatt tevékenységük heves kritikát kapott.⁶⁵

A jelentés elmarasztalja a választási bizottságot, amiért támogatja a szavazóhelyiségekben a kisebbségi nyelvek (community languages) használatát, mivel ez lehetővé teszi a választók megfélemlítését és a választás szabályaival ellentétes más befolyásolást, ami aláássa az integritációt és visszaéléseket tesz lehetővé, ezért javaslatot tesz az angol nyelv kizárólagos használatára. A jelentés megállapítja továbbá, hogy a levélben történő szavazással kapcsolatos visszaélések leginkább azokban a pakisztáni és bangladesi háttérű közösségekben zajlottak le, ahol az egyén szabad és titkos választáshoz való jogát nem értékelik. Az akaratot befolyásoló kényszer áldozatai sérülékenyebb személyek, főleg nők és fiatalok voltak, akiket arra kényszerítettek, hogy az idősebbek akarata szerint szavazzanak. A jelentés szerint valószínű, hogy a családon belüli befolyásolást és megfélemlítést sok esetben nem jeleztették, és ezekkel kapcsolatosan a közhatalmi intézmények elfordították fejüket a politikai korrektség, a etnikai hovatartozással és vallással kapcsolatos túlérzékenység miatt. A jelentéstevő javaslatot fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy a levélszavazatokat ne ke-

⁶⁴ Dominiczak: 2016.

Lásd még: Securing the ballot - Report of Sir Eric Pickles' review into electoral fraud

⁶⁵ The Telegraph: 2016.

zelhessék politikai aktivisták annak érdekében, hogy a szavazategyűjtést („*vote harvesting*”) elkerüljék, melynek során egyesek felajánlják, hogy elviszik a szavazatot a szavazóhelységbe, de cserébe egy meghatározott jelölt támogatására buzdítanak. Sir Pickles mindehhez hozzáteszi, hogy a bírósági döntés a Tower Hamlets ügyében egy figyelmeztetőjel volt arra nézve, hogy az állami szervezeteknek sokkal többet kell tenniük a korrupció ellen, hogy visszaállítsák a bizalmat a közintézményekben. Emlékeztetett arra, hogy a helyi lakosoknak el kellett szenedniük a tisztességtelen politikusok helytelen cselekedeteit és az ő pénzüket vesztegették el. A kutatás alapján Sir Pickles úgy gondolja, hogy a választási hibák sokkal elterjedtebbek, mint gondolnánk és nem csak elszigetelt londoni esetről van szó. „A mi nemzetünk büszke öröksége a parlamentarizmus, jóllehet ezt fenyegeti a választási csalások terjedése és hogy erről egyes állami szervek nem vesznek tudomást. Itt az idő, hogy tegyünk a szabálytalanságok ellen és megvédjük Nagy-Britannia szabad és tisztességes választásait” – nyilatkozta.

Rendőrségi elfogultság⁶⁶

A brit rendőrség egykori őrmestere, a gyakorló muszlim Javaria Saeed állítása szerint azért mondott le a terrorelhárításban végzett munkájáról, mert kétszer bepanaszolta feletteseinek egyik a rendőrség kötelékében szolgáló munkatársát, mert az szélsőséges nézeteket vall. Szerinte kollégája azt gondolja, hogy a muszlin nőknek a családon belüli erőszakot a saria-bíróságok felé kellene jelenteniük a hivatalos bíróságok helyett, továbbá, hogy a nők nemiszervi megcsonkítása legitim és erkölcsös cselekedet, amit legalizálni kellene. Továbbá állítása szerint más munkatársai kritizálták, amiért úgy döntött, nem hord hidzsábot. Szerinte a feljelentéseket felettesei szándékosan mellőzték az iszlamofóbia vádjától tartva. Állítása szerint „ha fehér tiszték vallának ilyen nézeteket, ki lennének rúgva”. A rendőrség nem tiltja, hogy a dolgozók az egyenruhájuk alatt fejkendőt hordjanak, de a burka rendőrök általi viselését még a Muslim Council for Britain is rossz ötletnek nyilvánította, a tory parlamenti képviselő Philip Davies szerint nem az állam feladata megmondani a polgároknak, hogy viselje-

⁶⁶ Wood: 2016.

nek-e burkát vagy sem, „de nem kellene bátorítanunk rá őket” – mondta.

Nemi erkölcs elleni bűncselekmények Rotherham-ban

Egy hivatalos jelentés szerint, amelyet a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket vizsgáló nyomozóbizottság elnöke, a szociális munka professzora, Alexis Jay készített, Rotherham városában az 1997 és 2013 közötti 16 évben nagyjából 1400 gyermeket erőszakoltak meg. A mostani brit miniszterelnök, akkori belügyminiszter, Theresa May az „intézményesített politikai korrektség”-et nevezte meg a rendőrség kudarcaként, mivel a nyomozásokat az iszlamofóbia vádjának elkerülése miatt nem indították meg. Az első jelentést 2002-ben készítették és ez is számos kritikát tartalmazott a helyi hatóságok tevékenységére vonatkozóan, de azok rangidős tisztségviselői csak elbagatellizálták a témát azt állítván, hogy az adatok túlzóak. A hivatalos szervek dolgozói féltek a rasszizmus vádjától, ezért nem mertek az elkövetőkről beszélni, akik többségükben pakisztáni családi háttérű taxisofőrök voltak, akik fehér lányokat támadtak. A nyomozás azt találta továbbá, hogy az önkormányzati képviselőtestület néhány befolyásos pakisztáni tagja akadályozta a kommunikációt ezen erőszakolási ügyek esetében. A jelentés szerint az áldozatokat elrabolták, megverték és megfélemlítették, néhány gyereket azzal, hogy benzinnel leöntötték és azzal fenyegették őket, hogy fel lesznek gyújtva, ha beszélnek erről a hatóságoknak. A jelentés továbbá kitér arra is, hogy az állami szervek túlságosan a hagyományos közösségi vezetőkre hagyatkoztak – mint például választott imámokra –, ezért nem sikerült megfelelő kommunikációt kialakítaniuk a pakisztáni eredetű közösséggel.⁶⁷ Roger Scruton, a konzervativizmus világhírű teoretikusa a *Forbes* magazinban megjelent véleménycikkében az ügyek eltussolásáért ugyancsak a politikai korrektség fősodratúvá válását okolja. Úgy véli, ennek fontos lépése volt egy 1993-ban meggyilkolt fekete brit személy, Stephen Lawrence ügye, itt ugyanis az áldozat fekete volt, az elkövetők fehérek, a rendőrségnek a nyomozáshoz való hozzáállása pedig hanyagnak és valószínűleg előítéletesnek volt nevezhető. A rendőrség eljárásáról a High Court egyik bírója, William Macpherson készített jelentést, amely

⁶⁷ Pidd: 2014, vö.: Tran: 2014.

nem csak az eljárás résztvevőit, hanem az egész rendőri szervezetet intézményesült rasszizmussal vádolta. Ez a kifejezés hamar népszerűvé vált a baloldali szociológusok körében és a politikusok által is elfogadottá lett, ez pedig azzal járt, hogy a rasszizmus és a militáns iszlám által kreált újkeletű „iszlamofóbia” vádját lemoshatatlan billogként félük az emberek, ezért szeretnék elkerülni ezeket a vádakát⁶⁸ és a szöveg alá söpri azokat a problémákat, amelyet a beilleszkedni nem akaró bevándorlók jelentenek. Szerinte a botrányok eszkalálódását az segítette elő, hogy a botrányokban szerepet játszó szociális munkások maguk is hitték, hogy az angol középosztály „menthetetlenül” rasszista, ezért hanyagolták el munkájukat. Véleménye szerint noha az ügy óriási polémia váltott ki és a legmagasabb szintre is eljutott, mivel egyik fő felelőse nem volt hajlandó lemondani (annak ellenére, hogy a Munkáspárt készítette rá) és a felelősségre vonások nem történtek meg, a skandalum következmények nélkül marad.⁶⁹

Az angol zászló használata vallási és nemzeti ünnepnapon

2013-ban egy nagyjából ötezer főt számláló angliai városban, Radstockban a helyi önkormányzat egy munkáspárti képviselő javaslatára úgy döntött, hogy nem vásárolnak angol zászlót (amely az ország védőszentjére, sárkányölő Szent Györgyre utal) a város felújított zászlórúdja, mert az a muszlimokban a keresztes hadjáratokra indítana gondolatlátszást (jóllehet, Szent György évszázadokkal az iszlám megszületése és a keresztes hadjáratok előtt élt). Helyette az Union Jack-et (az Egyesült Királyság zászlaját) használnák, legfőképpen az Armistice Day (az első világháború nyugati frontjának harci cselekményeit lezáró megállapodásra való megemlékezés napja) alkalmával, valamint az LGBT zászlót „megfelelő időpontokban”, ezen felül tervezik egy saját zászló megalkotását a város számára. Eleanor Jackson, egy egyetemi oktató és az önkormányzati tanács munkáspárti tagja a következőképpen nyilatkozott: „probléma, hogy sérti a muszlimok érzékenységét, de még inkább az, hogy a szimbólumot kisajátították a szélsőjobboldaliak”. A muszlimok szenzitivitását megkérdőjelezi a *Bristol Muslim Cultural Society* szóvivőjének, Rizwan Ahmed-nak a

⁶⁸ Ehhez vö. Ratcliffe: 2015.

⁶⁹ Scruton: 2014.

véleménye: „Úgy gondolom, hogy helytelen ezt a muszlimok számára sértőnek nevezni. Megértjük, hogy ez a szimbólum része az ország kulturális örökségének és sok muszlim britnek vallja magát”. Valamint: „Ez túlzott politikai korrektség. A szélsőjobboldal általi használat egy dolog, de ez nem sérti a muszlimokat...” „Túlságosan érzékenyek és nem helytálló feltételezésekkel élnek. Az igazság az, hogy normális emberek vagyunk. Van humorérzékünk és ugyanazok a féltreim, mint mindenki másnak”. A *Muslim Council of Britain* szóvivője pedig ekképpen vélekedett: „Szent Györgynek el kell foglalnia helyét a nemzeti panteonban az összefogás, és nem pedig a gyűlölet jelképeként.” Az önkormányzat határozatát több helyi lakos is kritizálta.⁷⁰

A Bristoli önkormányzati tanács 2016-ban arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem szerveznek semmilyen hivatalos rendezvényt a hagyomány szerint kiemelt fontosságú Szent György-napi vallási és nemzeti ünnepre, melynek gyökerei 1222-ig nyúlnak vissza, mert kirekesztő és igazságtalan volna kizárólag egy etnikai csoport hagyományait megünnepelni. Ugyanakkor területükön 91 nyelven beszélő multikulturális közösség él és nehéz lenne mindannyiukról megemlékezni, továbbá egyesek úgy gondolják, hogy az angol zászlót kisajátította néhány szélsőjobboldali csoport, és el szeretnék kerülni azt, hogy rasszistának címkézzék őket. Több lakos is elégedetlenségének adott hangot.⁷¹

2017-ben London pakisztáni felmenőkkel rendelkező polgármestere, Sadiq Khan azt nyilatkozta, hogy bár fiatalkorában nem érezte magáénak az angol zászlót – mert azt kisajátította a szélsőjobboldali Brit Nemzeti Párt (BNP) – úgy hiszi, a szimbólum most már újból az övék, és szeretné ha más vezetők is kifejeznék patriotizmusukat. Szerinte az írek, walesiek, és a skótok is nagyon helyénvaló módon megtartják nemzeti ünnepeiket és az angoloknak sem kell szégyenkezniük.⁷²

⁷⁰ Daily Mail: 2013.

⁷¹ O'Brien: 2016.

⁷² Wheeler: 2017.

6.4. Németország

2015 szilveszterének éjszakája Kölnben

Mindenekelőtt fontos leszögezni, hogy – bár talán a legnagyobb sajtóvisszhangot az itt történt események kapták – más német városokban is hasonló incidensek történtek az említett éjszakán (ideértve például Dortmundot, Stuttgartot és Düsseldorfot is).

A rendőrségi jelentés szerint 2015. december 31-én éjszaka (illetve január elsején hajnalban) Kölnben, különösen a főpályaudvar és a Dóm tér környékén több mint 1000 ember gyűlt össze, megközelítőleg 15-35 év közötti férfiak, akik külsejük alapján az észak-afrikai vagy arab területekről származtak. Jelentős részük erős alkoholos befolyásoltság alatt állt. Tűzijátékokat (illetve ilyen kategóriába tartozó egyéb eszközöket) dobáltak az ott lévők és a helyszínen lévő rendőri erők közé is. Nehezen meghatározható számú nagyobb csoportokba tömörülve zaklattak szexuálisan nőket és követtek el vagyon elleni bűncselekményeket (főként lopást). Az elkövetések ideje nagyjából éjjel 10 óra és hajnali 5 óra közé tehető.

Jellemzően egy csoport férfi (egyek szemtanúk szerint akár 30-40 fő) körbevett egy vagy több nőt (olykor két-három főt, párokat), fogdosták, intim módon megérintették, zaklatták őket, elvették (bizonyos esetben pedig elrabolták) a náluk lévő értéktárgyakat (mobiltelefont, tárcát, például). A leggyakoribb elkövetett és jelentett bűncselekmények a tapogatás, a szexuális molesztálás, a nemi erőszak, valamint a lopás voltak. Egyes hírek szerint megközelítőleg 2000 férfi elkövetőről, és mintegy 1200 sértett nőről beszélhetünk országos szinten.

A média – megpróbálván eltussolni a történeteket – megkésetten tájékoztatott az eseménysorozatról, amely miatt komoly kritikákat kapott.⁷³ A ZDF nevű televíziós csatorna később elismerte felelősségét.⁷⁴ A BBC újságírója, Gavin Hewitt szerint „ami a krízis érzetét táplálta, az a most már mindenki által elfogadott gyanú volt, hogy az establishment nem mond igazat”.⁷⁵

⁷³ Például: Luyken: 2016.

⁷⁴ Scheer: 2016. és Huggler: 2016.

⁷⁵ Hewit: 2016.

6.5. Svájc

A svájci minaretépítési ügyben tartott népszavazást egy külön tanulmány, Suhajda Máté *Az állam semlegessége és a szekularizmus különös tekintettel a bevándorlók egyes jogaira* című tanulmánya elemzi.

6.6. Svédország

Luca-napi konfliktus

2016-ban egy Ahléns-i svéd bevásárlóközpont egy Luca-napról megemlékező fényképet tett közzé Facebook-oldalán, ám szokásától eltérően azon nem egy szőke, fehér bőrű fiatal lány, hanem egy egyértelműen nem beazonosítható nemű fekete bőrű kisgyerek szerepelt. A Facebook-ot elárasztották a tiltakozó kommentek, ennek eredményeképpen az áruház meghajolt az emberek akarata előtt és lecserélte a képet. Igaz, az ünnep névadója, a II.-IV. században élt Szent Luca (vagy Lúcia) Siracusa-ban született, és nem biztos, hogy fehér bőrű volt (néhány helyen feketének ábrázolták), de az eset azért érintette érzékenyen az embereket, mert az ünnep sarokköve a svéd nemzeti identitásnak, sokféle és mélyen berögződött tradícióval.⁷⁶

6.7. Olaszország

„Télünnep”

A Rozzano Garofani nevű iskola igazgatója, Marco Parma szándéka szerint a különböző vallású és nemzetiségű tanulók iránti tolerancia jegyében átkereszteltette a karácsonyi koncertet „tél koncertre” és a hagyományos karácsonyi énekeket is levette a műsorról, ezen kívül betiltotta a fenyőfán, a hóemberen és a karácsonyi díszeken kívül más karácsonyi jelképeknek az iskolában történő elhelyezését. Ezen intézkedései az országban általános felháborodást váltottak ki, azokat a miniszterelnök, Matteo Renzi is elítélte. Matteo Salvini, az Északi Liga olasz ellenzéki párt vezetője betlehemmél a kezében az iskola épülete előtt karácsonyi dalokat tartalmazó CD-ket osztott szét. Mariastella Gelmini, a Forza Italia (FI) jobbközép ellenzéki párt volt

⁷⁶ Kuthi: 2016.

oktatásügyi minisztere pedig beállt a karácsonyi dalokat éneklő szülők közé. Nunzio Galantino, az olasz püspöki kar főtitkára "túlzott ideológiának" és "nevetségesnek" nevezte, ha éppen más hagyományokra és vallásokra való hivatkozással törlik el a karácsonyi ünnepséget.⁷⁷

A meggyőződési szabadság negatív oldala

Felgyújtották a pálmafákat a milánói főtéren, amelyeket a Starbucks amerikai kávézólánc helyezett ki. Korábban már többször tüntettek a pálmafák ellen, amiért azok „afrikanizálják” a történelmi teret. Most már csak homokra és tevékre lenne szükségünk, hogy az illegális migránsok otthon érezzék magukat – idézik Mattei Salvinit, a bevándorlásellenes Északi Liga vezetőjét. Salvini továbbá hozzátette, hogy: „Nem szeretem, hogy egy multinacionális vállalat idejön és eldönti, hogy mit lehet csinálni a világ egyik legszebb terén. Ez olyan, mint ha a McDonald's a Szent Márk téren vetné meg a lábát és ellepné azt vagy a Colosseumot sült krumplival.”⁷⁸

6.8. Dánia

„Kötelezővé tette az iskolai és napközis menükön a disznóhúst a Koppenhágától 210 km-re észak-nyugatra fekvő Randers városa, írja az MTI. A város vezetősége szerint az intézkedésre azért van szükség, hogy megőrizték az ország gasztronómiai hagyományait, amiben a sertéshús központi helyen szerepel. Frank Noergaard városi tanácsstag, aki egyben a javaslatot tevő bevándorlásellenes Dán Néppárt (DPP) tagja, azt mondta, hogy az intézkedés nem a menekülteként érkező muszlimok ellen irányul, de "sok panasz érkezett hozzá amiatt, hogy túl sok engedményt" kapnak a döntően evangélikus országba érkező muszlimok. Azt kívánjuk üzeni ezzel, hogy ha muszlim vagy és úgy tervezed, hogy Randersbe jössz, ne gondold, hogy ráerőltetheted másokra az étkezési szokásaidat. A disznóhús itt egyenértékű az összes többi étellel. A városban ugyanakkor továbbra is elérhetők lesznek az iszlám előírásai által engedélyezett halál ételek, valamint a vegetáriánusok és a cukorbetegség által fogyasztható ennivalók. Három évvel

⁷⁷ Hír 24: 2015.

⁷⁸ ANSA: 2017.

ezelőtt, Helle Thorning-Schmidt akkori miniszterelnök elmarasztalt néhány dániai óvodát, amiért azok sertés helyett halat vágással leölt egyéb húst kezdtek el felszolgálni, mivel a muszlim gyerekek nem voltak hajlandók megenni a disznóhúst.”⁷⁹

6.9. Spanyolország

Katolikusok tüntettek Granadában azért, mert az Euarab Alapítvány a várost irányító helyi szocialista párttól támogatva a Szűz Mária szobor elé szervezte a ramadani imádságot. Ezt egyesek provokációként értékelték. Az egyik résztvevő ezt mondta: „Azért vagyunk itt, mert nem engedhetjük, hogy ez megtörténjen. Nem tehetik ezt Granadában. A saját helyükön igen, de nem a Jardines del Triunfo-ban, amely már annyi ideje a miénk.” A szóban forgó Jardines del Triunfo a 13. században arab temető volt, de a 17. század óta egy Szűz Mária-szobor található ott. Egyébként Granada volt a legtovább mohamedán uralom alatt a mai Spanyolország területén. A város szocialista polgármestere szerint minden más kultúrájú személyt szívesen látnak az imádságon, hogy betekintést nyerjenek ebbe a kultúrába, és a multikulturalizmus sohasem lehet fenyegetés, hanem érték. A szervező szerint nem provokáció történt, a helyszínt praktikussági szempontok miatt választották.⁸⁰

„A muszlimoknak akarja adni egy baloldali mozgalom a córdobai katolikus katedrálist, az andalúziai kormány pedig államosítaná – írja a Wall Street Journal annak kapcsán, hogy Demetrio Fernández González córdobai püspök a Hudson Institute's Center for Religious Freedom vendége volt Washingtonban, június 7-én, szerdán. A püspök attól tart, a baloldal idővel megtalálja a módját, hogy valóra váltsa fenyegetéseit. A katedrális 1984 óta része az ENSZ által összeállított világörökségi listának, évente másfél millió turista látogatja meg. Az UNESCO, az ENSZ illetékes szervezete ugyanakkor Córdobai Nagymecsetnek hívja a katedrálist (ahogy a magyar Wikipédia is, szemben az angollal, ahol Mosque-Cathedral of Cordoba szerepel). A Platform a Córdobai Katedrális-Nagymecsetért nevű mozgalom 2013-ban 350

⁷⁹ Thüringer: 2016.

⁸⁰ RT: 2017.

ezer aláírást gyűjtött össze a templom államosításáért, egy évvel később pedig Andalúzia szocialista kormánya vádolta meg az egyházat azzal, hogy úgymond „elrejtí” az épület történelmét. Azon év márciusában a városi önkormányzat egy jelentésében azt állította, hogy a katolikus egyház nem igazi birtokosa az épületnek, mivel a felszentelés nem olyan jogi cselekmény, ami birtokbavétellel jár, így a valódi tulajdonos igazából „a Föld minden állampolgára, minden korból, függetlenül a néptől, nemzettől, fajtól, kultúrától.”

A katedrális alatt ott találhatóak a 711-es muszlim hódítás előtt, a hatodik században, a vizigótok által épített templom maradványai, amelyre a muszlim uralom idején építették rá a mecsetet. A spanyolok 1236-ban, a reconquista során foglalták vissza a területet és ezzel szerezték meg az épületet, amit ezután keresztény templommá szenteltek, és az évszázadok folyamán rendszeren át is alakították a katolikus liturgia igényei szerint. Azaz nyolcszáz éve katolikus templomként működik az épület.

A szekularista kampány a katedrális ellen a 19. században kezdődött azzal a jelszóval, hogy helyre kell állítani az épület muzulmán gyökeireit, és az a célja, hogy vallásfüggetlen istentiszteleti hely legyen belőle.

Elméletileg abban az esetben elvehetik a templomot az egyháztól az andalúziai törvények alapján, ha egy bíróság úgy dönt, hogy az egyház elmulasztotta megfelelően karban tartani az épületet.”⁸¹

⁸¹ Mandiner 2017.

Irodalom

- Andrássy György: *Nyelvszabadság: egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2013.
- Andrássy György: A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának kisebbségi cikke, kézirat, Pécs (Megjelenés alatt, a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen tartott *Jubileumi konferencia az 1966. évi emberi jogi egyezségokmányok elfogadásának 50. évfordulóján* anyaga)
- Ludassy Mária: Concordet, avagy az emberi jogok matematikai módon bizonyítva in: Tallár Ferenc (szerk.): *Az Emberi Jogok és az Európai Tradíció* Osiris kiadó, Budapest, 2002
- Mahlmann, Matthias: Religious Symbolism and the Resilience of Liberal Constitutionalism: On the Federal German Constitutional Court's Second Head Scarf Decision 892.p. in: *German Law Journal*, 2015; Vol.16
- Walzer, Michael: A Political perspective In: Will Kymlicka (ed.): *The Rights of Minority Cultures*, Oxford University Press, Oxford, 2006
- Brubaker, Rogers: The Return of Assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany and the United States In: *Ethnic and Racial Studies* Vol. 24. July 04. 2011

Források

- O'Brien, Zoie: Anger as council officials say UK city is 'too multicultural' to celebrate St George's Day. 2016. 04. 25. Elérés: <http://www.express.co.uk/news/uk/663922/Anger-as-council-officials-say-UK-city-is-too-multicultural-to-celebrate-St-George-s-Day> (2017. 06. 10. 08: 17)
- Basham, Patrick: Many British Muslims Put Islam First. 2006. 08. 14. Elérés: <http://www.cbsnews.com/news/many-british-muslims-put-islam-first/> (2017. 06. 10. 08: 18)
- Baumann Zsófia: Nem ellentétes az emberi jogokkal a burkatörvény. 2015. 06. 01. Elérés: <https://vs.hu/kozelet/osszes/nem-ellentetes-az-emberi-jogokkal-a-burkatorveny-0701> (2017. 06. 10. 09: 03)
- Cailhol, Amandine: (2016/1.): Discriminations à l'embauche: un testing «accablant» 2016. 11. 16. Elérés: http://www.liberation.fr/france/2016/11/16/discriminations-a-l-embauche-un-testing-accablant_1528771 (2017. 07. 18. 07:43)
- Cailhol, Amandine (2016/2.): Faits religieux en entreprise: qu'a-t-on le droit de faire? 2016. 09. 22. Elérés: http://www.liberation.fr/france/2016/09/22/faits-religieux-en-entreprise-qu-a-t-on-le-droit-de-faire_1506462 (2017. 07. 18. 07:46)

Cailhol, Amandine: (2016/3.): Religion en entreprise: le «mode d'emploi» du gouvernement. 2016. 11. 04. Elérés: http://www.liberation.fr/france/2016/11/04/religion-en-entreprise-le-mode-d-emploi-du-gouvernement_1526030 (2017. 07. 18. 07:49)

Chrisafis, Angelique – Farrer, Martin: Sarkozy calls burkinis a 'provocation' that supports radical Islam. 2016. 08. 25. Elérés: <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/25/burkini-ban-sarkozy-calls-swimsuits-a-provocation-that-support-radical-islam> (2017. 07. 10. 16:55)

Dearden, Lizzie: Switzerland moves towards nationwide burqa ban as draft law approved in parliament. 2016. 09. 28. Elérés: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/switzerland-burqa-ban-swiss-parliament-national-council-draft-law-vote-latest-muslim-veils-walter-a7334631.html> (2017. 07. 10. 17:06)

Von Detlef Pollack – Olaf Müller – Gergely Rosta – Anna Dieler: Integration und Religion aus der Sicht von Türkeistämmigen in Deutschland. Elérés: https://www.uni-muenster.de/imperia/md/content/religion_und_politik/aktuelles/2016/06_2016/studie_integration_und_religion_aus_sicht_t_rkeist_mmiger.pdf (2017. 07. 13. 15:22)

Dominiczak, Peter: Election fraud allowed to take place in Muslim communities because of 'political correctness', report warns. 2016. 08. 11. Elérés: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/08/11/election-fraud-allowed-to-take-place-in-muslim-communities-becau/> (2017. 08. 06. 13: 33)

Duclos, Juliette: "Pour les femmes qui le portent, le burkini est un compromis entre la modernité et la foi" 2016. 08. 21 Elérés: http://www.francetvinfo.fr/societe/religion/laicite/polemique-sur-le-burkini/pour-les-femmes-qui-le-portent-leburkiniest-un-compromis-entre-la-modernite-et-la-foi_1593515.html (2017. 07. 15. 09:26)

Eccles, Louise: Early Learning Centre bans toy pig from farmyard set for fear of offending Muslims (but keeps sty and oink noise). 2010. 11. 16. Elérés: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1329897/Early-Learning-Centre-toy-pig-banned-farm-set-avoid-offending-Muslims.html> (2017. 07. 14. 11:57)

Gardham, Duncan: Christmas removed from Thomas the Tank Engine to be politically correct. 2011 10. 10. Elérés: <http://www.telegraph.co.uk/culture/tvandradio/8816675/Christmas-removed-from-Thomas-the-Tank-Engine-to-be-politically-correct.html> (2017. 07. 16. 14:24)

Goodhart, David: London: An Integration success story? 2016. 04. 27. Elérés: <https://policyexchange.org.uk/event/london-an-integration-success-story/> (2017. 07. 17. 20: 19)

Hewitt, Gavin: Cologne attacks' profound impact on Europe. 2016. 01. 16. Elérés: <http://www.bbc.com/news/world-europe-35261988> (2017. 07. 17. 20: 28)

Huggler, Justin: 'Cover-up' over Cologne sex assaults blamed on migration sensitivities. 2016. 01. 06. Elérés: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/germany/12085182/Cover-up-over-Cologne-sex-assaults-blamed-on-migration-sensitivities.html> (2017. 07. 17. 20: 31)

Kern, Soeren: Muslim Hijab Sparks New Islam-Related Controversy in Spain. 2011. 10. 13. Elérés: <https://www.gatestoneinstitute.org/2502/muslim-hijab-sparks-new-islam-related-controversy> (2017. 07. 17. 20: 32)

Kuthi Márton: Nem telik el svéd Luca-nap botrány nélkül. 2016. 12. 13. Elérés: <https://mno.hu/kulfold/nem-telik-el-sved-luca-nap-botrany-nelkul-1376216> (2017. 07. 17. 20: 38)

Luyken, Jörg: Silence on sex crimes will make racism worse. 2016. 01. 05. Elérés: <https://www.thelocal.de/20160105/brushing-sexual-assault-under-the-carpet-is-foolish> (2017. 07. 17. 20: 20:40)

Pidd, Helen: Failures in Rotherham led to sexual abuse of 1,400 children 2014. 08. 26. Elérés: <https://www.theguardian.com/society/2014/aug/26/rotherham-sexual-abuse-children> (2017. 07. 17. 20: 45)

Ouald-Chaib, Saïla – David, Valeska: European Court of Justice keeps the door to religious discrimination in the private workplace opened. The European Court of Human Rights could close it. 2017 03. 27. Elérés: <https://strasbourgobservers.com/2017/03/27/european-court-of-justice-keeps-the-door-to-religious-discrimination-in-the-private-workplace-opened-the-european-court-of-human-rights-could-close-it/#more-3549> (2017. 08. 03. 21:12)

Ratcliffe, Rebeca: Police criticised for not arresting man carrying Isis flag near parliament 2015. 07. 05. Elérés: <https://www.theguardian.com/uk-news/2015/jul/05/man-carrying-isis-flag-near-parliament-not-arrested-police-criticised> (2017. 07. 17. 20: 20:47)

Reich Orsolya: Charles Taylor multikulturalizmus elmélete In: *Jogelméleti szemle* 2008, 3. szám. Elérés: http://jesz.ajk.elte.hu/2008_3.html (2017. 07. 17. 20: 48)

Rostoványi Zsolt: Iszlám(ok) és iszlamizmus(ok) in.: Rubicon 2015/2

Rubin, Alissa J.: Fighting for the 'Soul of France,' More Towns Ban a Bathing Suit: The Burkini 2016. 08. 18. Elérés: <https://www.nytimes.com/2016/08/18/world/europe/fighting-for-the-soul-of-france-more-towns-ban-a-bathing-suit-the-burkini.html> (2017. 07. 17. 20: 51)

Scheer, Ursula: Eine Männergruppe und ihr Hintergrund. 2016. 01. 05. Elérés: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/nach-silvester-in-koeln-muss-es-um-die-taeter-gehen-13999062.html> (2017. 07. 17. 20: 52)

Sherman, Eliezer: ADL Poll Shows More than Half of Western European Muslims Harbor Antisemitic Beliefs. 2015. 06. 30. Elérés: <http://www.algemeiner.com/2015/06/30/adl-poll-shows-more-than-half-of-western-european-muslims-harbor-antisemitic-beliefs/#> (2017. 07. 17. 20: 52)

Smet, Stijn: Lautsi v. Italy: the Argument from Neutrality 2011. 03. 22. Elérés: <https://strasbourgobservers.com/2011/03/22/lautsi-v-italy-the-argument-from-neutrality/> (2017. 07. 15. 14:23)

Szabó Gábor: A globális igazságosság perspektívái és határai Publikon Kiadó, Pécs, 2016

Thüringer Barbara: Ha Dániába jössz, nem erőltetheted ránk az étkezési szokásaidat! Elérés: http://index.hu/kulfold/2016/01/22/dania_menekult_muszlim_disznohus/ (2017. 07. 17. 20:50)

Tran, Mark: May blames 'institutionalised political correctness' for Rotherham scandal. 2014. 09. 02. Elérés: <https://www.theguardian.com/uk-news/2014/sep/02/theresa-may-political-correctness-rotherham-abuse> (2017. 07. 16. 15: 39)

Wheeler, Caroline: London Mayor calls to ENJOY 'the biggest celebration ever of St George's Day' 2017. 04. 23. Elérés: <http://www.express.co.uk/news/uk/795242/St-Georges-Day-London-Mayor-Sadiq-Khan-patriotic-flags-UK-Britain> (2017. 06. 11 15:30)

Wood, Vincent: Met police 'so politically correct they ignore Muslim officers with extreme views' 2016. 09. 12. Elérés: <http://www.express.co.uk/news/uk/709618/Javaria-Saeed-muslim-officers-metropolitan-police-politically-correct-islamophobia> (2017. 06. 11. 15: 28)

Lorenzo Zucca: A Comment on Lautsi. 2011. 03. 19. Elérés: <https://www.ejiltalk.org/a-comment-on-lautsi/#more-3161> (2017. 07. 13. 16:40)

ANSA (2017): Controversial Milan palm trees burned – Right-wing groups rail against 'Africanization', Starbucks. 2017. 02. 20. Elérés: http://www.ansa.it/english/news/general_news/2017/02/20/controversial-milan-palm-trees-burned_8de81b82-91a0-42ba-bb2c-4d7cfc160936.html (2017. 07. 17 21:20)

BBC News (2012): Abstract Christmas tree sparks protests in Brussels. 2012. 12. 01. (Elérés: <http://www.bbc.com/news/world-europe-20302574> (2017: 07. 16. 11:00)

BBC News (2007): Key findings from a survey by the centre-right think tank, Policy Exchange, of more than 1,000 Muslims living across the UK. 2007. 01. 29. Elérés: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/6309983.stm> (2017. 07. 16. 12: 05)

BBC News (2010): Merkel says German multicultural society has failed. 2010.10.17. Elérés: <http://www.bbc.com/news/world-europe-11559451> (2017. 07. 16 12:04)

Catholic Herald (2017): Theresa May criticises National Trust over 'ridiculous' decision to drop 'Easter' from egg hunt. 2017. 04. 04. Elérés: <http://www.catholicherald.co.uk/news/2017/04/04/theresa-may-criticises-national-trust-over-ridiculous-decision-to-drop-easter-from-egg-hunt/> (2017. 07. 16. 10: 55)

Daily Mail (2010): The latest WikiLeaks revelation: 1 in 3 British Muslim students back killing for Islam and 40% want Sharia law 2010. 12. 22. Elérés: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1340599/WikiLeaks-1-3-British-Muslim-students-killing-Islam-40-want-Sharia-law.html> (2017. 07. 15. 09:01)

Daily Mail (2013): Rural council votes to stop flying flag of St George claiming it is offensive to town's 16 Muslims because of links to CRUSADES. 2013.05.15. Elérés:<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2324999/Rural-council-stops-flying-flag-St-George-claiming-offensive-Muslims-links-Crusades.html> (2017. 07. 15. 09:24)

Hír 24 (2015): Lemondott a karácsony eltörlő olasz iskolaigazgató 2015. 11. 30. Elérés: <http://24.hu/kulfold/2015/11/30/lemondott-a-karacsony-eltorlo-olasz-iskolaigazgato/> (2017. 07. 15. 09:23)

RT (2017): Spanish Catholics stage 'prayer protest' after Muslim mass prayer at Christian landmark. 2017. 06.16. Elérés: <https://www.rt.com/news/392507-catholics-muslims-granada-conflict/> (2017. 07. 15. 09:08)

Híradó (2017): Kiakadtak az osztrák államfőn, aki szerint minden nőnek fejkendőt kellene hordania. Elérés: <http://www.hirado.hu/2017/04/27/kiakadtak-az-osztrak-allamfon-aki-szerint-minden-nonek-fejkendot-kellene-hordania/#> (2017. 07. 15. 11: 30)

Hír.ma (2016) Burka viselését az ISIS is betiltotta a katonai bázisain és a közhivatalokban 2016. 09. 06. Elérés: <https://hir.ma/kulfold/szines-hirek/burka-viseleset-az-isis-is-betiltotta-a-katonai-bazisain-es-a-kozhivatalokban/688232> (2017. 07. 15. 11:15)

HVG (2016): Betiltották Bulgáriában a burkát. 2016. 09. 30. Elérés: http://hvg.hu/vilag/20160930_Betiltottak_Bulgariaban_a_burkat (2017. 07. 15.)

HVG (2017): Burkatilalom jöhet a norvég iskolákban és egyetemeken 2017. 06. 12. Elérés:

http://hvg.hu/elet/20170612_burkatilalom_johet_a_norveg_iskolakban_es_eg_yetemeken
HVG (2015): Újra megpróbálják betiltani a burkát Hollandiában. 2015. 05. 22. Elérés: http://hvg.hu/vilag/20150522_ujra_megprobaljak_betiltani_a_burkat (2017. 07. 15.)
Le Figaro (2013): Installée dans une gare, une crèche de Noël sème la zizanie. 2013. 12. 20. Elérés: <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2013/12/20/01016-20131220ARTFIG00331-laicite-une-creche-implantee-dans-une-gare-seme-la-zizanie.php> (2017. 07. 15.)
Le Monde (2016): Burkini: le maire de Cannes interdit les vêtements religieux à la plage. 2016. 08. 11. Elérés: http://www.lemonde.fr/societe/article/2016/08/11/le-maire-de-cannes-interdit-les-vetements-religieux-a-la-plage_4981587_3224.html (2017. 07. 15.)
Le Parisienne (2016): Burkini, voile: ce que dit le Coran. 2016. 08. 25. Elérés: <http://www.leparisien.fr/espace-premium/fait-du-jour/ce-que-dit-le-coran-25-08-2016-6066997.php> (2017. 07. 15.)
Magyar Nemzet Online (2016): Elérés: Nem hagyják magukat a belgiumi muszlim diáklányok. 2016. 09. 26. Elérés: <https://mno.hu/kulfold/nem-hagyjak-magukat-a-belgiumi-muszlim-diaklanyok-1363500> (2017. 07. 15.)
Mandiner (2017) A spanyol baloldal a muszlimok miatt államosítani szeretné a cordobai katedrális 2017. 06. 12. Elérés: http://kereszteny.mandiner.hu/cikk/20170612_a_spanyol_baloldal_a_muszlimok_miat_allamositani_szeretne_a_cordobai_katedralist?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201706 (2017. 07. 15.)
Origo (2016): Betiltották a burka viselését egy bolgár városban. Elérés: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20160427-betiltottak-burka-viseleset-bulgaria-pazardsik.html> Utolsó megtekintés: 2017. 07. 15.
Origo (2011): Óvatos rendőrök őrködnek a francia burkatilalomon. 2011. 04. 11. Elérés: <http://www.origo.hu/nagyvilag/20110411-franciaorszag-muszlimok-eletbe-lepett-a-fatolytilalom.html> (2017. 07. 15. 14:11)
Público (2010): El Congreso rechaza instar la prohibición del velo integral en España 2010. 07. 20. Elérés: <http://www.publico.es/espana/congreso-rechaza-instar-prohibicion-del.html> (2017. 07. 15. 18:34)
The Daily Caller (2011): Italian parliament commission approves burqa ban. 2011. 02. 08.
Elérés: <http://dailycaller.com/2011/08/02/italian-parliament-commission-approves-burqa-ban/> (2017. 07. 15. 18: 55)
The Local (2016): Teachers' union: school burqa bans only isolate girls more. 2016. 08. 23.

Elérés: <https://www.thelocal.de/20160823/teachers-union-banning-burqas-in-school-only-isolates-girls-more> (2017. 07. 15. 19:18)
The Telegraph (2016): Met Police decision to drop Tower Hamlets electoral fraud investigation branded 'utter disgrace'. 2016. Elérés: <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/law-and-order/12196394/Met-Police-decision-to-drop-Tower-Hamlets-electoral-fraud-investigation-branded-utter-disgrace.html> (2017. 07. 15. 19:22)
The Telegraph (2017): Jeremy Corbyn said Isil supporters should not be prosecuted for 'expressing a political point of view' 2017. 06. 05 Elérés: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/06/05/jeremy-corbyn-said-isil-supporters-should-not-prosecuted-expressing/> (2017. 07. 11. 12:46)
CASE OF S.A.S. v. FRANCE (Application no.43835/11) JUDGMENT. Elérés: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-145466"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
N°s 1603508 et 1603523- Ligue des Droits de l'Homme Et Autres - Association de Defense des Droits de l'Homme – collectif contre L'islamophobie En France Ordonnance du 22 août 2016
Elérés: <http://nice.tribunal-administratif.fr/content/download/69800/641111/version/1/file/1603508%20et%201603523%20%20référé%20liberté%20pages%20Villeneuve-Loubet.pdf>
Modifica all'articolo 5 della legge 22 maggio 1975, n. 152, concernente il divieto di indossare gli indumenti denominati niqab e burqa
Elérés: <http://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/BGT/00509744.pdf>
Pew Global (2006): Muslims in Europe: Economic Worries Top Concerns About Religious and Cultural Identity, Elérés: <http://www.pewglobal.org/2006/07/06/muslims-in-europe-economic-worries-top-concerns-about-religious-and-cultural-identity/>
Ordonnance du 26 août 2016, Ligue des droits de l'homme et autres - association de défense des droits de l'homme collectif contre l'islamophobie en France Nos 402742, 402777 (Elérés: <http://www.conseil-etat.fr/Decisions-Avis-Publications/Decisions/Selection-des-decisions-faisant-l-objet-d-une-communication-particuliere/CE-ordonnance-du-26-aout-2016-Ligue-des-droits-de-l-homme-et-autres-association-de-defense-des-droits-de-l-homme-collectif-contre-l-islamophobie-en-France>)
Securing the ballot - Report of Sir Eric Pickles' review into electoral fraud
Elérés: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/545416/eric_pickles_report_electoral_fraud.pdf